ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 4
1933
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

ЗМІСТ

4 (25)-го числа за квітень 1933 р.

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: Річно 18 зл., піврічно 9 зл., чвертьрічно 4·50 зл. Окреме число 1·80 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 доляри, — Окреме число 0·30 дол.

В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1·30 дол., чвертьрічно 0·70 дол.

В Румунії: Річно 500 леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Уляна Кравченко.

Осяйна хвилина.

Довкілля — і цвіти і зілля,
усе, що розквітло,
в поклоні головку схилило,
схилило — звістило:
— щезають крізь тіни...
Зближається світло!

— — — — — — — — — — — —

Народу багато — євреї, елліни,
приходять у місто на свято,
і — з ними...
Не бійтеся чада, дочки Сионові
і хвалу співайте Єгові,
це цар ваш із ними іде...
Прочани — і з міста юрба —
глядять на східні ворота.
розстелюють цвітів килими,
розстелюють шати, щоб гідно стрічати
Того — що гряде!
Хвилина от се довгождана:
— Осанна!
І діти рвуть віти, рвуть юні, шовкові
і мечуть під ноги на знак перемоги,
вітають в екстазі Христа!

— — — — — — — — — — — —

А в далі шепочуть облуднії жалі
в гуртку фарисеї із поглядом злим:
Ось люд весь і світ весь — усе йде за Ним!
Чи зможемо браття дати тут же стрим?

— — — — — — — — — — — —

І син чоловічий — в тріюмфу хвилині
смерти чує кроки...
Та в мить цю тривогу зборов:
— Хай буде, як пишуть пророки,
на світ я для жертви прийшов...
І сміло звершати йде діло,
Люд промінем в слові — зриває — навчає:
— Не довго між вами те світло!
Та слава!

То ж вірте, щоб синами світла зістали,
захопить темрява —
пропали...

— — — — — — — — — — —

Хлопята... Дівчата...
І цвіти і зілля...
Усе, що весною розквітло,
осанна співає...
Тріюмфу година — осяйна, прозора
пальмова неділя...

Роман Завадович.

Акойміти*)

Ми акойміти, що прокляли сон
Для сповнення величнього обіту,
Ми невгомонний творимо псалом,
Ми проклинаєм сон — ми акойміти.

Як низав Час коралі тисячліть,
Як світ кував шоломи зі заліза,
Згаряла ржою наших мязів мідь
І грона гроз на серце Час нам низав.

Толочив сон розпуку чорних гроз,
Рабське зусилля плющило нам очи,
І замість гніву — теплі перли сльоз
І замість півдня — подихи північи.

Ми акойміти, що примусять звід
Ранковою загравою вогніти,
Напоять дійсністю казочний міт
І світ розбудять — а к о й м і т и.

*) Акойміти (ἀκοίμητοι) це безсонні монахи, що в день і в ночі не переривають богослуження. Заложив той монаший чин Студіон в Константинополі 463 року по Хр., а 563 його розвязано. *Ред.*

Р. Завадович.

Маніфест весни.

Дзвінко, сонце, роздзвонися дзвінко
Ледокригам срібними скалками! —
— Вівці хмари кличуть на зарінку,
Вітер строїть на мажорні ґами.

Клює клювом голуб невідоме —
Вже не голуб! — Орел бистрозорий!
Вітра бистрим зривом засоромить,
Небо юним клекотом розпоре.

Трублять серця творчі маніфести
Віковічним виковані гартом —
Хай устане з домовини Нестор,
Літописні хай розкриє карти.

І на древнім віщім пергамені
Хай напише багром: Глава втора!
Віковічнить животворне нині,
Перечеркне те, що було вчора.

Киднир.

Козацький кінь.

(Байка)

То був орел, не кінь! І сила, і краса,
І прудкість ніг струнких, і блиск очей гарячих!
За те доволі мав добірного вівса,
І сіна, і пашні, і пестощів козачих.
І був то мудрий кінь. Дарма, що німинá.
А муштру всеньку знав, як добрий підстаршина,
Й виконував усе докладно, як машина.
Коли ж військовий марш бувало залуна,
То він здригавсь, тремтів, як торкнута струна,
І бив підковами, немов би товк горіхи,
Ще й форкав ніздрями з великої утіхи!
Таке він ухо мав, так музику любив.

I був би він служив щасливо довгі літа,
Коли б жорстокий Марс те щастя не розбив:
Коли б не та війна, що збурила пів світа...
Пішов козацький кінь з полками на війну.
А там... ні вівсику, ні сіна запашного,
Ні стайні, ні даху, ні маршу чарівного,
Ні змоги відпочить хоч день, хоч ніч одну.
I день, і ніч страхи. Ревуть жахливі звірі,
Гарчать залізні пси, — і ллється кров без міри.
I впав у смутки кінь... Роздумав... і утік!
Шарпнув, урвав припін, шугнув у темінь ночі,
Де вітром пролетів, де барсом перескочив,
Де щукою проплив чи річку, чи потік.
I так тікаючи широкими полями,
Згубивши з легких ніг підкови з ухналями,
Розбивши до крови копита без підків,
За тридевять земель наш коник залетів.
А там того коня, укоськавши, спіймали
I з бубна на торгу жидам чи що продали
(Бо вже назад йому не було вороття).
I ось козацький кінь почав нове життя:
Приставили його до мирної роботи —
Возити з міста гній і всякі нечистоти.
Хоч то низька була робота для коня,
Що мав високу честь служить високій цілі.
Зате він стайню мав і свій обрік щодня,
I спокій навкруги, і шкуру й кости цілі.
I так збігали дні. Минав за роком рік.
Козацький кінь забув і муштру, і паради.
Возив щодня свій бруд і мріяв про обрік,
Забувши за овес, що їв колись до зради.
А що мав апетит, як в доброго коня,
То був голодний він щоденно рік од року
I снилася йому копицями пашня
I повні лантухи чудесного оброку.
Аж ось одного дня, коли він, повний мрій,
Тягнув своє тягло затилками перій,
Стряслась над ним біда, неначе заверюха:
Гучний військовий марш над містом залунав!
Козацький кінь здригнувсь, нащурив бистрі вуха,
Спинився, заіржав, — і з місця в-чвал пігнав.

Не сам, а з бочкою, з погоничем на возі,
Зриваючи сміття і крики по дорозі...
За хвилю показавсь козацький полк на розі.
Із мідних труб його гремів могутній марш.
І кінь поніс туди свій пишний екіпаж.
Зрівнявшись в три мига із першим ескадроном,
Подав йому привіт високозвучним тоном.
І сміх, і свист, і крик зірвавсь з усіх боків
По тім неждано так зголошенім привіті, —
І впало на коня там стільки канчуків,
Як мабуть ще ні раз, відколи коні в світі,
І збитий до крови, відтягнутий за ріг,
Разом з погоничем, якому теж попало,
Ніяк козацький кінь второпати не міг,
Завіщо стільки мук на його шкуру впало,
Пройшов козацький полк і зник, немов фантом.
І довго ще здаля чудові звуки плили...
Та фурман крикнув „вйо", а кінь махнув хвостом
І гуркотом коліс далекий марш покрили.

. . . .

І серед козак!в, і простих, і значних,
Подібних коників ми бачили не мало
(Між кіньми їх нема й ніколи не бувало,
То тільки у байках така брехня на них).
В скрутний, непевний час чкурнувши з поля бою,
Вони в безпечний час примчать усі чвалом,
Бочки паскудних діл везучи зі собою,
З привітом на устах і з піднятим чолом.
Та спосіб є й на них, природній і законний:
Пустити канчуки на цих зрадливих коней.
І бити без жалю, і бити навманя,
Як били козаки смердячого коня.

Б. І. Антонич.

Політик.

(Сатиричний ґротеск)

Посол на сойм і відомий з красномовности судовий оборонець сидів на вигідному кріслі, заложив ногу на ногу, плечі втиснув у широке півокругле поруччя, приплющив очі, лівою долонею гладив голомозий чуб, правим ліктем оперся об край стола та вряди-годи тарабанив по ньому грубими, кощавими пальцями. Передом був звернений не до стола, але в протилежну сторону кімнати, де біля великого вікна похилилася над машиною до писання мундантка, секретарка, стенотипістка й узагалі така бюрова панночка до всього. Диктував свою останню посольську промову, а мала Оля з рівно притятою над чолом гривкою підносила свої пальчики, наче тонкі палочки, ритмічно до рухів його губ і до жестів його правої руки. З черги спускала їх у низ і мягкими кінчиками стукала в ґудзики машинки, неначе деревяними ковтками. Видавалося, що ловить у наставлені долоні слова, які котилися невпинно одне за одним з уст меценаса, і кидає ними, немов зернами сухого піску, по рогових клявішах. Потік красноірічивости плив широкими хвилями й заливав усю кімнату аж по береги стін. Здавалося, що протече крізь щілини дверей та вікон і розіллється по всіх усюдах. Славний промовець надувався від напруги, наче пухир, пучнявів, ріс, немов на дріжджах, мов би щось підносило з крісла його самого та його голос. Цей дзвенів хвилями вище, хвилями нижче, злітав у гору й опадав униз, наче піря на вітрі. Дрижання слів, тарабанення на столі, стукіт на машинці зливалися в пливкий, сонний, рівномірний гомін. Адвокатська робітня нагадувала одне велике калатало. Меценас був держаком, секретарка бильцем, її пальці ковтками, а машинка дощинкою.

— Трах-тах-тарах, трах-тах-тарах, трах-тах-тарах...

Падали великі слова: добро суспільности, право нації, свобода думки й слова, незалежність критики, невдача урядової політики, суспільна кривда, нехтування бажаннями загалу, конечність негайної зміни тощо. Видавалося, що крісла й стіл гнуться аж до землі під тягарем цих слів. Грізний відгомін лунав протяжно від стін. Відомий посол перервав, замовк на хвилину, перейшов у думці всі великі та сильні фрази, що їх переховував у шпихлірі своєї памяти, чи, борони Боже, якої з них не забув ужити в цій промові, та впевнившися, що вже всі без виїмки використав, яких тільки вивчився в довголітньому досвіді, підніс тембр голосу на кілька звуків вище й розпочав найсильніше місце свого реторичного архитвору:

— В імені тих, що мене вибрали й тут вислали, взиваю якнайрішучіше уряд...

Укінці підлив це все, наче юшкою довгою цитатою з найбільшого національного поета (такі цитати мав повиписувані на клаптиках паперу в своїй шухляді, щоб можна було їх знайти на швидку руч, коли прийде потреба, чи яканебудь пригожа до цього нагода) і вдоволено обтер з чола краплини поту. Перша думка, що появилася тепер у свідомості, приносила дійсну розкіш. Товариші з партії будуть дослівно тріскати з заздрости, коли почують таку чудову промову, такий шедевр красномовности. Шепотітимуть з признанням поміж собою:

— Як це вдалося старому! Ну, ну...

Як приємно лоскоче вуха такий шепіт. Наче би хтось мастив у горлі. Він ще не старий пень, він зуміє показати ще не одне, що будуть аж роти роззявляти. Почув якийсь струмінь чулощів і поворотної молодости, що проплив його кістьми та кровю. Самовпевнене вдовілля блиснуло на обличчі. Незавважно присунувся до панни Олі:

— Що це ви? Як так можна? Може надійти пані добродійка...

— Нічого, нічого. Це тільке так... А... добродійка. Вона давніше теж була така ніжненька й маленька, як ви. Така ніжненька й ма...

— Чи маю вийти?

— Ніколи. Яка раптова, який шус. Молодість.

Перерва, а пізніше:

— Де ж вам так працювати, панно Олю. Вам квітки, пташки...

— Тепер немає квіток ні пташок. Надходить зима.

— А... Осінь, зима.

Мимохіть підніс долоню до чола й доторкнувся до кількох сивих волосинок, що залишилися по боках.

— Одначе бувають ріжні квітки, пташки...

— Чи пан меценас не мають чогось інтереснішого до балакання, як про квітки та пташки?

— Дивіться — сучасна молодь. Давніше... Але a propos. Чи наща промова вже скінчена?

— Вже скінчена.

— А не забув я в ній повалити теперішнього уряду?

— Очевидно, що не забули!

— Ну, то добре.

Нова хвиля мягкої чутливости підплила до серця. Довга низка споминів промайнула свідомістю й славний діяч поринув у минуле.

— Давніше я був не такий, як тепер. Перший ґалянт у нашому містечку. Почав у покійного меценаса Н. Писав так, як ви, що мені диктували. Правда, спершу моє майно складалося з двох пар штанів і старого батькового годинника, що ходив звичайно вперед, але часом і взад. Одначе покійний меценас клепав мене приязно по плечах і говорив:

— Слухай Ромку! Ти напевне зробиш каріеру.

Я вклонився чемно.

— Дякую дуже, пане меценас.

Аж надійшла моя хвилина. Заповіли великі вибори до сойму. Партія шукала кандидатів на послів з нашої округи. Приїхав до нашого містечка делеґат центрального партійного комітету. Очевидно, чайний вечір, гостина та на ній обовязково промови. Мій меценас закликав мене до своєї кімнати й каже:

— Слухай Ромку! Гати промову!

Я, звичайна річ, зразу вдавав дуже скромного. Буцім то відпекувався, буцім то боронився, а на ділі серце аж скакало з радощів і тільки дрижало, щоб покійний справді не повірив моїм словам. Говорив, що недосвідчений, що я ще зеленяк, що це мій перший виступ на таку міру, але мій меценас мене по плечах і каже:

— Ей Ромку, не будь дурний! Масти промову й шлюс.

Я повишукував із словника всі гарні ідейні слова і склав цяцьку, не промову. Найбільший клопіт з цитатами. Промову памятав, як а, б... але цитатів ніяк не міг вивчитися. Кінець кінців списав їх на малих листках і ті сховав до рукава. Припадок хотів, що в останній момент, коли вже мав виголошувати промову, вложив я пенсне до лівої кишені. Звичайно, розгубленість. Такий поважний виступ, така своєрідна й важлива хвилина. У вечорі брали участь усі найбільші тузи нашого містечка й околиці. Я сидів, наче на шпильках, ждучи властивої пори. Раптом підійшов до мене мій опікун і сіпнув за лікоть.

— Ромку, починай!

Я встав, уклонився, поглянув з тривогою в обличчя шановного гостя, що його мав честь вітати від громадянства нашої округи, спершу заїкався, але згодом голос перестав дрижати, набрав мякости, сили й пливкости, слова поплили гладко нічим негальмовані. Цього вечора пробудився в мені вроджений промовець. Враження на зібраних було помітне. Так добрив щасливо майже до самого кінця, але щойно тут спіткнувся, наче на високому порозі. Треба було покінчити промову цитатою. У відповідному місці зручно витягнув записку з рукава та-ба. Не можу прочитати здалека, а підсунути під очі не можна, бо буде смішно. Шукаю на носі пенсне — нема. Шукаю в правій кишені — нема. Про ліву таки забув. Годі дивуватися. Таке зворушення, таке роздратування. З розпукою стараюся пригадати собі хоч дещо з нещасливої цитати. Було в ній і таке, що, мовляв, віддав для народу серце. Настирлива думка, що згубив пенсне підсунулася на язик і я не тямлячись сказав:

— Згубив для народу серце.

Хтось у кутку зловтішно додав:

— І ніс.

Наче би хто вилив на мою голову відро холодної води, наче би хто вгатив товсту голку в живе тіло. Зашарівся й незавважно вийшов на коридор. Думав, що тепер уже таки шлюс.

Аж тут хватає мене за плече мій незабутній опікун.

— Ромку, не роби дурниць. Вертайся!

Я дещо очуняв, розправив руки, випив склянку води й таки повернувся. Пізніше грав пять годин у карти з висланцем центрального партійного комітету й очевидно програв усю свою платню. Проковтнули ми чарочок уже не памятаю скільки. При прощанні стиснув мені цупко долоню. Одначе я не ворожив собі нічого доброго.

По кількох тижнях переглядав часописи й власним очам не хотів повірити. У списку кандидатів з нашої округи я на другому місці. Вибори вдалися чудово. З нашої партії перейшло в цій околиці аж трьох. З цього часу я посол з малими перервами довгі літа аж досі. Тепер є деяка слава, деяке становище, але цей перший ступінь не сходить мені ніколи з гадки. Важкий є шлях народніх діячів, як сказав поет, тільки невдячність загалу. Щоб дійти до якихнебудь успіхів, треба неодне пережити.

— Іноді треба навіть згубити свій ніс.

— Не згадуйте, панно Олю. І навіщо це все? Скажіть самі. Чи я справді щастя зазнав? Що вартувало моє життя? Тих сто чи двіста промов? Вітер. Товариші з партії сіріють з заздрости. Це хіба одинока насолода. Бо більше що? Як цей час минає, як цей час минає...

Щось мяке обізвалося в серці, що приємно запекло під повіками. Розледащіли руки й ноги, наче би хтось звільнив напнуті перше пружини. Поволі підніс хустину до очей.

На дворі пізня осінь. З одної сторони вікна капав дощ, з другої сторони капали сльози мецената. Ставало смішно й сантиментально.

Коли головна хвиля зворушення перейшла, зідхав утомлений сльозами й споминами. Закурив папіроску. Легкий синявий димок розплився по кімнаті. Затирав гострі обриси предметів і придавав їм розвійних мяких форм, немов на імпресіоністичній картині. Світ і люди, наче не з правдивої події.

Відомий діяч присунувся ще ближче до Олі. Тихий шепіт.

— Уже мені все остогидло. Навіть заздрість товаришів уже нудить мене. Чим виповнити порожнечу? Коли б знову був молодий, покинув би це все, жив би далеко від людей у тихому дімку тільки... тільки з маленькою Олею.

— Ха-ха-ха-ха-ха...

— Не смійтеся, не смійтеся! Подумайте, що я таки справді молодий, уявіть собі, що ми тільки удвоє в тихому дімку самі... самі...

— Що це ви? Так не чемно. Так не можна. Чуєте? Ваша добродійка йде... Боже!

— Нічого, нічого. Пиш-ш-шіть!

„В імені тих, що мене вибрали послом, взиваю...“

— Але ж промова вже давно скінчена.

— А не забув я в ній повалити уряду?

— Очевидно, що не забули.

Оксана Печеніг.

Весна на чужині.

О, як це, як це розказать!?
Весни повітря тисне, тисне груди:
Зелені гаті, мабуть, в нас,
Цвітуть вітрянки та медунки.
І подих чорної ріллі...
О, Мати вічно чудотворна!
Дні соняшні Тобі, Тобі грядуть:
Благословенна будь же, будь!
О, як це, як це розказать?!
О, тугу понеси, журавлику, до сходу!
Низький уклін неси, неси полям,
Уклін мій лукам та оборам...
Чужа, не наша, й ніби наша голубінь ясна;
Її повітря рве і тисне болем груди...
Зелені гаті, мабуть, в нас,
Цвітуть вітрянки та медунки...

В. Лімниченко.

Святі.

Атлянти вічнощів, Святі,
Мужі потуги повні!
Ви — ті герої, що ведуть
Кампанії безкровні.

Ви — непохитні двигарі
Бремен живої моці,
Ох, як люблю пророчий блиск
У вашім яснім оці!

Хотів би впасти вам до ніг
І гірко заридати,
Що коло наших загорід
Так рідко вас видати...

Г. Костельник.

Іскри.

Квіти для Бога.

Така мені думка присвічує, що наш світ це божий город, а ми люди — квіти для Бога на тому городі. Хочете знати, що привело мене на цю думку?

Ось на городі росте всяке зілля — і бодяки і квітки.

Земля і сонце дають свободу всякому зіллю: жий і розвивайся. А що кожне зілля має свою природу, то її й розвиває та розмножує.

Земля і небо дають свободу й кожній людині: ні Бога не видно, ні другого життя не видно. Все в нашому життю так складається, що зовнішній світ не знасиловує нашої свідомости щоб вона повернула сюди чи туди: до Бога, чи проти Бога ,чи без Бога.

Але наша природа має і внутрішню свободу — наше „я“, яке може повернути сюди й туди: до Бога, проти Бога і без Бога.

Невжеж думаєте, що наш світ і наша природа припадком саме так уладились?

Я думаю (і свято в це вірю), що Творець хотів, щоб ми самі визначували собі вартість перед його „лицем“. Одні люди перед Богом — бодяки на земському городі, інші — трійливе зілля, а ще інші — запашні квіти. Та всі ми покликані, щоби бути запашними квітами для Бога.

Завтра.

Нині марний, нудний і недобрий день — завтра, ах, завтра „засияє сонце і в наше віконце“.

Нині темна могила — завтра світле воскресення.

Завтра зацвіте „дерево життя“ й зродить райські овочі.

Завтра...

Нині непевність і незнання, нужда, безсилля й недуга, незгодини, гризня й неволя — завтра буде певність і знання, багацтво, сила й здоровля, згода, любов і свобода.

Завтра щастя.

Завтра душа діждеться свого небесного жениха, завтра з ним повінчається на віки вічні.

Завтра прийде Месія.

Завтра всі мрії сповняться, всі нарівні казки станут блискучою дійсністю. І найдемо в світі більше, ніж казки кажуть і ніж ми нині й спроможні думками обняти.

Завтра...

Завтра буде новий світ — нова земля й нове небо.

„Завтра“ — ах, це обіцяний рай!

І живемо нині не нинішнім днем, а завтрішнім — чарами великого „завтра“.

Нині тяжка праця й борня — завтра відпочинок — і триюмф.

* * *

Є собі глумливці, що з усього на світі глузують. Їх думки наче продерті сіти, з моря життя вони витягають тільки болото, бо все живе втікає з них (тому, що продерті).

А я думаю, що те інстинктовне велике „завтра“ це божий голос у нашому житті. „Завтра“ — це обіцяний рай.

Закопаний талант.

Хто на світі не бачить більше, як тільки буддень на небі й на землі, цей закопав свій талант до землі.

Хто затратив чар буття,

хто не дрижить на вид небесних зір,

хто не помічає більше мудрости в світі, ніж у собі,

хто людськими творами більше захоплюється, ніж творами природи,

хто живе тільки духом землі, духом „цього світу“,

хто душею глухий на божеську симфонію „того світу“,

цей закопав свій талант до землі.

Його душа мов деревина, що ніколи не цвіте й не приносить плоду, бо всі свої сили зуживає на буйне листя.

І відойметься від нього й те небагато, що здається, що має.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Роки відбирають від нас чар змислів: усі змисли з часом тупіють і деревіють.

„Цей світ“ стає щораз вужчий, буддень щораз сіріший.

Іде на нас „ніщо“.

Хто не знайшов Бога, цей закопав свій талант до землі.

І ніякі викрути не поможуть йому, бо життя це гра сил, а не гра слів.

Любов до свого народу не повинна робити з чоловіка дике звіря (о. Ф. Шпіраґо).

Розум і досвід учать, що моральність неможлива без релігії; ворогом своєї батьківщини є той, хто підкопує релігію, ту могучу підвалину суспільности (Вашінґтон).

Улас Самчук.

Волинь.*)

Слухав казку, аж рота роздявив. А лігши спати, як тільки заплющить очі, зараз-гульк!.. І перед ним страшний, з земними очима, довжелезною бородиською Безсмертний Кощей. І тут то пригадується Володькові таємничий ліс, хутір Клопи, дід Юхим і безліч всякого такого...

Дійсно великий і хороший світ! І безліч у ньому цікавого незнаного.

Володько постановив собі, щоб то не було, вчитись. Вчитись, вчитись! Ось вже кінчається осінь, пічнеться довга, скучна зима. Що тоді? Бомки стріляти? Ні.

Він вже не „такий малий"... До того він вже знає кілька „буквів". Він вже знає А... — Таке як кроківка. Знає — О. — Як око, кругленьке, бублик... Ж — також знає... Лапате таке, як жук... Так і кричить ж-ж-ж...

Знав він ці „букви" тому, бо їх знає його мати. Вона ходила колись малою три дні до школи і навчилася три букви. Далі дід „мамин батько Іліян, сказав: — а ми не вчилися, та їмо хліб, не треба й вам вчитися. Хлопці хай... Але дівка, аби шити та прясти вміла, та хліб спекти. За попа не піде, а мужикові хватить і неписьменної.

Так і лишилось. Але Володько гадає: — добре, як дід самі стільки казок знають. А звідки їх навчиться він, Володько?.. О, ні. Він мусить уміти читати книги, багато знатиме, вивчиться. Паном стане.

Але хто його буде вчити? Мама? — не вміє. Батько? — не має часу. Василь? — не хоче. І чому цей Василь не хоче? От капосний Василь...

Але коли й захоче, то Володько мусить йому щось дати, навіть чого доброго (страшно подумати) Василь захоче від нього його ножика-рачка з червоною колодочкою, якого мати купила йому за три копійки на Покрову в Мизічі. Ну це було б найгірше. Ножика віддати? Ні. Він готовий дати йому навіть ті дві копійки, які Володько хоронить ще від Великодня, які дала йому хрещена мама Зінька. Навіть віддав би свій склад цяцьок... А тамже стільки всяких паличок, вирізаних з соснової кори, колісцят, горщиків з гончарської глини, мушлів — знайдених в Дермані на каміноломнях, пуделок з пасти та сірників, срібних папірців з дорогих цукорків, назбіраних коло манастира і безліч іншого... Все це Володько готовий віддати Василькові. Але ножика? Ні..,

Ножика він ніяк не могтиме віддати... Бо чим тоді буде стругати?

---

*) Гл. „Дзвони" чч. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12 1932. і 1, 1933.

А як вивчиться, тоді могтиме, як і батько, читати Євангелію. У неділю чи свято, коли батько залишався зраня дома (ніколи Володько не зауважив, щоб батько вечором брав Євангелію), брав він свою стару, обтріпану, у шкільній оправі Євангелію, яку йому подаровано ще при іспиті в школі за „атлічноє повєдєніє і успєхі“... Брав її, накидав на плечі свиту і читав в голос, по церковному, виразно й протяжно.

„Во время о-о-оно! — починає батько. І прийде Ісус із Назарета в Галілею“!.. і так далі читає він святе письмо, а Володькові дивно, побожно стає на душі... Шкода, що він так мало розуміє... Ах, як би він хотів те розуміти. Ну... На те то й вчитися треба — робить висновок... Тоді і він могтиме встати в неділю рано, накинути на себе свитку, взяти Святе письмо і читати, розкрачивши ноги... Бо батько завше, коли стоїть, то ноги має розкрачені... „Мабуть так треба“ — думає син. І він так стоятиме.. Це для більшої певности та важности. Але головне вчитися. Тут ходить лишень як... Хто вчитиме?...

Нагода, збіг обставин допомогли йому. Одного разу, по школі, коли Володько пригнав худобу (це було вже перед самим снігом), покликав його Василь до клуні.

— Знаєш що? — почав він таємничо, шепотом... Наш собака (Володько дивується: „наш“? Раніше було завше „мій“) уже так виріс, що далі ховати його не можна. Знаєш, що я думаю?..

Ну? Що Василь думає?

Василь думає, що мати (і чому Василь ніколи не скаже мама, а завше мати?) дуже не люблять собак... Але ж чекай. Він думає, що коли Володько їх гарно попросить, то все буде гаразд. Володько хай так робить: візьме собачка, принесе його до хати, похвалить його, покаже всім його чорне піднебіння, як доказ, що собачок лихий, ну й...

— Я дуже дякуватиму, і щось також тобі зроблю — закінчив Василь.

Володько став, натягнув на обличчя свою маску поважного... Чекай — думає... Оце гаразд...

— А будеш ти мене вчити азбуку? — випалив зненацька...

Василь без надуми й рішуче:

— Буду! — і радіє, що Володько так мало вимагає... Але той йде далі!

— А будеш показувати мені книжки з картинками?

— Ну, буду. Але ти не дери їх... Мені за це вчитель відриватиме вуха... Знаєш?

— Хм... Що ж я?.. Дитина мала, чи що? Я тільки зобачу і все. Коли ти будеш мене вчити?..

— Як то тільки розпустять на Різдво.

— Ні. Я хочу раніше. Тепер зараз, як тільки сніг впаде... Моє око зовсім загоїлось...

Василькові це не дуже подобається. Та що робити.

— Ну добре. Але ти мусиш бути памятущим...

— Хм — усміхається Володько... Це, каже він, вже моє діло...

І зобовязання готові.

Того ж самого вечора Володько бере на руки собачка і пре його до хати. Батько і мати були якраз дома. Але найшвидше виявив зацікавлення Хвидот.

— Сцо ти плиніс? Сцо то? Бана? — гармідерить малий... А мати одразу.

— Кинь його. Ще бліх тут намножить. Де ти його в нечистого вискіпав?

— Ні, мамо. У нього бліх нема... А яке у нього піднебіння. Чорне яке... Лихий буде...

Увійшов Василь і страшенно зацікавився песиком. Він навмисне не разом увійшов і навмисне зацікавився ним, ніби то він щойно його зобачив.

— Такий собака — гуторила мати — потрібує ще молока, а у нас його й для себе обмаль. Осе вицяпнула ще сьогодні з кварту, а завтра й того не дасть Раба.

— Ее, мамо! Він їсть муку з водою. Он у мельника двоє щенять так кормлять.

— То то у мельника. Мельник з людей дере, а нам своєї треба змолоти, та з чого то молотимеш?..

— Дві-три картоплі і він буде ситий — каже Василь...

— Як вгодую картоплею веприка, то салиська попоїси. А з собаки що? Сморід та блохи...

— Ні одної блохи не має. Направду. Я вам ось покажу — і Володько підніс собачка аж до столу...

— Ну-ну-ну! Ти но його на стіл не висади — заговорив по перше батько.

— Гень з ним! Закинь його туди під припічок та сам мусиш і доглядати, бо я не маю на все часу — і цим мати дала ніби згоду на лєгальне утримання собаки.

— Ми, каже Василь, зробимо йому будку в хліві і будемо обидва доглядати.

— Та... Хай буде. Собака в господарстві також пригодиться... — Завершив батько.

Все скінчилося гаразд.

IV.

Володько починає вчитися. Нові клопоти та турботи... На Дмитра у Мизічі ярмарок. Матвій остаточно вирішив продати свої карі жеребці, а купити якісь „гардиги", аби з двору можна було зїхати. Тепер зима, праця для коней не яка там... Стояти потраплять усякі шкіри... А зате він зараз виплатить свої зобовязання. Страх як не любив він мати боргів.

Майже ніодного ярмарку не мине, щоб і мати на нього не їхала. Чи треба що, чи не треба, а їхати мусить.

— Мамо! — морочить її Володько.

— Чого тобі?...

— Купіт мені „кітрадь“ і „карандаша“, і грифльову дошку. Купіііт!.. Купите?...

— От тобі й на. А де ж я грошей наберуся?...

Володько шурнув у запік, пре свої копійки:

— Нате, мамо. Ось тут дві копійки. Решту заколядую, віддам...

Просить Володько, аж сльози на очах тремтять...

— Ну, замороко, ти! Бери свої копійки і йди геть.

Он носа підотри, шмаркачу...

— А купите?...

— Ну, ну! Куплю вже, куплю...

І Володько аж підстрибнув. А-а, носа то він підітре...

Ну й довгий це видався день. Такого дня Володько ше не памятає. Зрання в останнє вигнав на жито корову та вполудень почав падати сніг. Йому подобалась така погода. Не холодно, тихо... Лапатий, густий ліс вергає з тяжкого сірого неба. Навколо ні душі живої. Недалеко яр, і там непорушно засипляють старечі, розлогі, побиті громами сосни та дуби. Вигукнеш і згук всякає в оточення... Паша все більше та грубше вкривається верствою снігу. Володько стоїть непорушно, мов статуя обкидана снігом і вслухується. Десь здалека, чи з Верхова, чи Дерманя чути завміраючі відгуки дзвону...

Ну...— поворушився Володько. Досить. Вже худоба не може далі видобути з-під снігу паші. До дому. До зобачення, дорогі поля, луки і ліс! До побачення!..

І він жене Рабу та теличку. Йдуть вони спокійно по снігу, а за ними борхається, човгаючись навмисне великими чоботиськами Володько.

Василь уже прийшов зі школи. Він з захопленням оповідає, як вони „воювалися“... Ліпили зі снігу пушки і гатили ними один на другого. Залужців аж до Нечипорового млина загнали. А після на Манастирщині з Толстим Хведяком та Володьком Лисом бабу здоровенну скотили. До весни стоятиме — хвалиться Василь...

Володько, розуміється, цими новинками дуже цікавиться. Він і сам не від того, щоби скотити „здоровенну бабу“, але не зараз, не сьогодні...

„І коли вже ті тато приїдуть“? — виривається з нього, може вже по десяте... Василь скинув мокрі постоли, розвішав на плиті наквашені, брудні онучі, а сам сів на запічку, звісив ноги над плиту і голосно однотонно виводить...

„Зіма крєстянін торжествуя
„На дровнях обновляєт путь —
„Його лошадка снєг почуя
„Плятьотса рисю какнібудь...

— І що воно той Василь меле? — думає Володько. „На дровнях обновляє путь?...“ Гм!.. І коли вже ті тато вернуться з ярмарку?...

...всаласні жучну посадів
Сєбя в коня преобразів...

...Начитує Василь, а Володько регочеться...

— Чого ти, дурний регочеш? — ображений Василь.

...в саласні чучку посмердів... Що ти Василь?

— А ти не смійся. То „сміхотвореніяˮ Пушкіна... Знаєш, хто був Пушкін?...

— Ні — коротко відповідає Володько...

— „Вілікій рускій поетˮ — пояснює по школьному Василь... Але хіба Володько второпає, що то „вілійкій рускій поетˮ...? Може то такий чоловік, як дід Рачинець, з довгою люлькою та „в саласні чучку усадівˮ. — Ха-ха-ха!...

„Йому больно і смішно
а мать гродіт йому вовно...

— Василю! Онучі горять — гукає Володько.

Василь миттю зіскакує просто на гарячу плиту і, попікши злегка ноги, плигає на землю, одночасно скинувши зотлілі онучі і топче їх босими ногами. Володько догадався і линув під ноги Василеві води...

От тобі „больнó і смішнóˮ...

А після хлопці мусіли смоляків та корчаків принести, намити два великі баняки картопель, для коней, корів та свиней. Коні батько нові з ярмарку приженуть. Може вони не їстимуть січки з картоплями? Після давали свиням їсти, кури на сідало зігнали, при чому на Володька знов кидався великий рудий півень. Василь навчив півня битись і він тепер Володькові ходу не дасть. Хвидотові то просто хоч з хати не виходь.

А як тільки почало хилитись над вечір, Володько може сотню разів на двір вибігав; вибігав геть далеко за хутір, до трепетки (коло хутора на захід на Григорчуковому полі стоїть молодий трепеток), ставав там, довго прислухувався, „чи не їдуть?ˮ Але навкруги тиша. Сніг безперервно вергає... Чути лише, як кляпотить млин, але і то вже не так голосно, як раніш.

Так бігає Володько до смерку. А як смеркло:

— Боже, Боже! І коли ті вже тато приїдуть?!.. —

Неспокій його зростає. Він стає у вікні на лаві і не відходить звідти ані на хвильку. Йому й їсти не хотілось. Василь весь час чогось сердився, а Хвидот уже давно спить...

Вдивляючись у потік за вікном, Володькові не раз видавалось, що щось там ніби ворушиться...

Приїхали!.. — і він запирав дух, вслухався... Ні — віддихав... Ще ні... „І коли вже ті тато приїдуть?!ˮ

Нарешті бачить Володько, що на дворі щось ніби дійсно заметушилось. Щось виразно ворушиться. Володько знов німіє...

— Тррр! — чути батьків голос...

— Василю! Василю! Приїхали! — верещить Володько, аж Хвидот збудився, а сам з лави, на ноги чоборниська і прожогом в двері...

— О, о, о! Дурний. І чого ти верещиш — свариться Василь.

Доцент др. Й. Ганаусек.

Реліґія й медицина*.

Всі, що воювали проти реліґії й намагалися її задушити, пригнітити, відсунути — не знали, що роблять. Реліґія має силу налити душу людини таким успосібленням, що та людина побожна може впродовж років терпеливо зносити найтяжчі тілесні та духові страждання й важкі каліцтва. Але побожність не тільки притишує болісті. Щоденні духові піднесення, згідно з новими лікарськими досвідами, мають також вплив і на тілесне здоровля, й на попередження недуг. Сьогодні медична наука навчає нас, що кожна лиха властивість (злість, ненависть, зажерливість, постійна хіть до ласощів), коли вони діють роками, шкодять і тілу, й душі, некорисно впливають й на биття серця, й на тиск крови в жилах, і на працю ріжних залоз, на вилучення слини, шлункових соків та ріжні залози ендокринні (т. зв. „внутрішні секреції"). Навіть більше: ті злі власности змінюють й хемічний склад соків, тілесних вилучень, як от слини, поту, крови. А одночасно — погіршують стан людини в часі ріжних хронічних слабостей, напр. туберкульози, звапнення судин (артеріосклерозу) з передчасною смертю. Ото ж тепер говоримо про впливи моральности та побожности на життя клітини ріжних орґанів (Етікотерапія д-ра Бездеке).

Модерна медицина силкується ніжними, екзактними методами фізичними, хемічними й біольоґічними пізнати ті впливи науково.

---

*) Цю статтю уміщено в святочному Великодньому числі найбільше поширеної чеської ґазети „Národni Politika", тираж якої часами доходить до 400.000 примірників. Знаменним є, що та ж сама ґазета, в котрій тепер раз-у-раз замість фейлетонів бувають вільно переказані життя Святих, — ще перед двома роками, навіть менче — доводила з своїх шпальт, що „нєсть Бог", що „релігійний забобон" — найшкідливіший для державного й громадського життя, що відвідування костелів — небезпечне для людей з погляду санітарного, бо там заражуються від свяченої води, застуджуються й добувають туберкульози, так поширеної в Чехах (саме між соціялістичними робітниками, котрі ніколи й не бачили середини костелу). Така ж лектура часто трапляється сьогодні й по періодичних виданнях французьких, по німецьких ілюстрованих ревю і т. д., по всякій европейській пресі. Тому подаємо цю статтю нашим людям, котрі мають тенденцію завжди спізнятись (коли весь світ почав критично дивитись на американські способи життя, — в нашій пресі почали розхвалювати американізм; коли скрізь відплюовуються від футуризму й подібних потворностей в малярстві, у нас вони входять в моду; коли скрізь починають вчити дітей продуктивної праці, що рівночасно скріпляє й наші сили фізичні та здоровля, — ми починаємо захоплюватись непродуктивним лещетарством та копаною, і т. д.) Вважаємо таку лектуру тим більше на часі, що саме в дні, коли в „Н. Пол." надруковано перекладену статтю д-ра Ганаусека, в одинокому укр. деннику на Буковині („Час", Чернівці) наші люди читали такі сентенції: ... „Людина непорочна й делікатна робить в житті враження сліпого над пропастю"... „Не вірте ніколи в приятелів. Якщо помагає вам хтось, вишукуйте в тому ж часі найслабше його місце під удар" і т. д. (Це цитати з книжки 20-літнього Черняви „На Сході ми").

Нещодавно повелося без відчинення черепа вловити електричні струї, витворені чинністю мозка (т. зв. „струї чинности“) й записати криві лінії тих струй. Отже зясовано, що в добі сну струї бувають найслабші, в стані недрімному — сильніші, але найдужчі бувають вони в стані чуттєвого роздражнення (зіретовання). Ні багач, що гризеться зажерливими думками, ані злодій, що шахрайським способом грабує людське суспільство (державу, громаду чи окремих осіб), ані бідака, що ненавидить свого пана та заздрить йому,—не можуть втекти з-під впливу екзактного природнього закону відплатити за злі вчинки, хочаб про них не знав ніколи жаден суд.

Кожна зла думка дослівно отроює наше тіло, бо творить в ньому токсини (отрути).

Але ж і навпаки — наша душа має змогу могутньою позитивною силою ділати на здоровля нашого тіла, й тою силою є релігійність.

Ось кілька практичних прикладів впливу побожности на людське здоровля. Побожність підсилює волю, підпомагаючи людині стриматись від уживання алькогольних напоїв. Моральних та релігійних метод (побіч з іншими) уживається й в оздоровлюючій установі в Тухлові біля Теплиць-Шанова, заложеній для нещасних жертв пянства. Подібно також обмежує побожність і поширювання поголівних (венеричних) недуг. Релігія приводить людину до життя спокійнішого, скромного, впорядкованого та до душевного уздоровлення (особливо щодо нервозности, нахилу до самогубства й туберкульозних процесів).

Недавно оповідала мійська лікарка з периферій Праги про часті випадки моральної й санітарної занепалости тамошніх родин та про моральний і з погляду здоровля занепад їхніх дітей. І вона сама, хоч говорить про себе, що вона „є без конфесії“, вважає за найуспішніший спосіб полагодження справи — поворот до релігії. Так само й д-р В. Бездекова, після своїх лекцій, викладів та смутних пригод між безробітними в Берні говорить: — „Тут закінчуються сили людини, відсіль зачинається Бог“.

Також і для дітей побожність має незмірну вагу. Моральне та побожне життя матері має величезний вплив на дитину, що розвивається в неї під серцем, а також і на немовля, грудьми годоване. Навіть впливу найпростіших релігійних форм, мовляв формальних вимог побожности, на дітей ніжного віку не слід недоцінювати. Коли $2^1/_2$-літній хлопчик перед спанням повторює: „Янгелочку, мій Охоронителю“... учинкує те однаково гарно, як і університетський професор перед затихлою авдиторією празьких інтелігентів викладає „про трансцендентальне й шлях до Бога“.

Інтелігентні шари сьогодні повертаються до релігії, навіть і ті, що урядово заявились як люди „неконфесійні“. В Празі нещодавно заложився „Гурток приятелів фільософії Володимира Гоппе“. А Гоппе був чеський університетський професор (помер перед 2-ма роками), котрий разом з релігійною фільософією вважав за найголовніше релігійне проживання життя,

вимагав щоденного, бодай одногодинного піднесення духового в думці. Тому то згадане товариство жадає від радіожурналу впровадження „ранкової чвертьгодини духового піднесення“, щоб душу слухачів радія вже зранку приводити до сумирних настроїв.

Одначе життя побожне починає розквітати нині не лише в учених спілках, виявляється не лише в книгах релиґійного змісту, можемо його розвій бачити (побіч з товариствами церковними) й в незлічимих приватних гуртках, по містах й по малих селищах, де раз-у-раз сходяться гуртки з кількох осіб, щоб почитати Біблію, щоб послухати побожної мови й спільно молитись.

Новітня медицина посилає вас згідно з вашими особистими нахилами до тишини глибокого лісу, або в шуми тонів Бетховенової симфонії, часами до астрономічної бані, де ви дивитесь в давню минулість незрахованих світів, замислені над нескінчимістю часу й простору. Часами — знову — велить вам опинитись в містичному присмерку ґотичної катедри чи каплиці, яких архитектурні форми витворили столітні роздумування давніх наших попередників.

Скрізь туди посилає вас модерна медицина на те, щоб ви навчились щоденно поринати, бодай і в простій хатині, в молитву, щоб ви навчились проживати своє життя з погляду вічности, бо це приводить до уздоровлення духового, й до оздоровлення тілесного кожного осібняка й всю людську суспільність.

П. Б.

Ти й вона.

(Г. ШільЗен: **Ти й вона**, Відношення молодця до дівчини. З нім. оригіналу за дозволом Автора переклав *Василь Лімничченко.* Львів 1933 р. Накладом Марійського Т-ва Молоді, 16⁰ 121 ст.).

Потребу книжки про правильне християнське відношення молодця до дівчини у нас всі здавна відчували, а тим більше книжки так прекрасно, блискучо й переконуючо написаної, як отся, що перед нами. Про величезну її вартість може свідчити як знане імя автора, так і факт, що від її появи першим нім. виданням в 1924 р. минуло ледви девять літ, а вже переложено її на всі (дослівно) европейські мови, в яких появилася вона вже багатьома виданнями.

В українській мові являється вона найпізніше. Треба справді жалувати, що українська молодь так довго на неї ждала, бо в її ряди щораз то більше вдирається неморальність. Вже перед війною всі ліберальні, матеріялистично-атеїстичні напрями з писаннями Винниченка на чолі внесли між тодішну нашу молодь вільнодумні погляди на полове життя. Світова війна, а опісля більшо-

визм, що змагає до знищення родини своєю обильною літературою защіпили дальшу дозу їдді неморальности, а нарешті ще й Д. Донцов, що мабуть під впливом московського нігілістичного духа, на почві якого виріс більшовизм, кинув гасло, щоб розбуджувати якнайбільше свої пристрасті й хижацькі інстинкти, бо тільки вони принесуть щастя для нації, щоб „твердо приковувати себе до предмету своїх пожадань", вдарив в основи моральности твердженням, що нема обєктивних засад моралі, а все є добре, що тільки корисним і доцільним вважає наш розум, що робить нас після оцінки розуму „дужими і потужними", викпив всяке лицарство (тим самим і лицарство в відношенню до дівчат), а все те привалив каменем печаті, що тільки той може бути правдивим українцем, патріотом і націоналістом, хто визнає аморальність, а чуючи слабкість своїх виводів, запльомбував те все забороною розважати його твердження, а тільки з гори принимати й вірити в них як в пророчі слова (гл. про це Донцова „Націоналізм", Львів 1925 під відповідними розділами і хоч би недавну його статтю „Совітська молодь а ми" „Вістник", ч. 1. 1933, яку ми обговорили в попереднім числі „Дзвонів"). Молодь, що розчитується в його „Націоналізмі" почала пересякати тими засадами і деякі одиниці з молоді почали переносити засади аморальности і на своє полове життя. Твердячи, що широка свобода в полових справах робить їх „дужими і потужними", почали кидатись у вир життя, або визнати вільну любов. Вислів такому ставленню справи дав саме молоденький письменник і поет І. Чернява, що захоплений гаслами Донцова старається втілити їх у свою повість „На Сході ми" і між іншими каригідно понизив все жіноцтво. В жінках бачить тільки повії і змальовує типи двох повій Дори і Вєри, а про всіх жінок висловлюється так:

„Знаю тільки чесних жінок... Та знаю, що як би я занурився в їхнє минуле, вони не були би більше чесними в мене. Честь, дівочість, глибока душа — це все оперте на браку доказів" (стр 89). Це впрост каригідні елюкубрації (гл. рец. тої книжки „Дзвони" ч. 7/8 1932). Зоріва ж за те, що не використав Дори як мужчина уважає Чернява дурним, смішним і нездарою[1]). Так виглядають сьогоднішні засади великої части молоді у відношенні до жінок. Згадаємо про ще одно дуже сумне явище. Тому два роки одна пані, що займає замітне становище в нашім громадянстві, виголосила з рамени дуже поважного укр. жіночого товариства в присутності його голови, ще більш замітної громадянки, реферат, в якім виразно пропаґувала вільну любов, згонення плоду і взагалі свободу полового життя. На салі находилися члени Марійського Т-ва Студенток, виховані нашою католицькою Церквою і вони дуже рішучо запротестували проти погубних поглядів прелеґентки, а одна зі студенток дала корреферат, в якім збила всі твердження реферату. Отже дійшло до такого

---

[1]) Своє обурення з приводу таких поглядів на жінки і відношення до них висловила теж „Жіноча Доля".

куріозу, що молоді панночки мусіли вчити моральности „поступових“ пань. Останні висловлювали своє здивовання, що в нинішних часах стрічається ще такі „зацофані“ погляди, але бачучи непригожий ґрунт та що вони скомпромітувалися на цілій лінії, почали вицофуватися і постаралися цілу справу затушувати. Одначе сумний факт все лишиться фактом. Тут саме й заслуга Марійського Товариства, що ширення погубних поглядів з місця спинено.

Важкі економічні обставини, брак посад, що не дають змоги заключати подруж, теж роблять своє.

Наведені факти аж надто свідчать, як здавна конечною була поява згаданої книжки для протиставлення і поборювання погубних поглядів та як цінною й актуальною вона тепер являється. Автор спершу відкриває божі наміри щодо полового гону, вказує як високо на його завдання слід задивлятися і зясовує фізичний і психічний розвій хлопця й дівчини з досконалим знанням психольоґії того віку. Божі заповіди, манівці в відношенню до дівчат, самонасилля, передчасна любов й її небезпека, грішні і принагідні зносини, як передчасно розбуджують половий гін у молоді неморальні вистави кінові, театральні, зла лектура і злий вплив коедукація, приятельство між хлопцем і дівчиною — оце все теми, на які автор провадить розмови з молоддю. Треба впрост дивуватися, що автор зумів говорити з молоддю на такі дражливі теми так високо й ніде не ужив чи то незручного вислову, чи стилізації, які чимнебудь нарушили б наші почуття моральні чи естетичні, або порушили чимнебудь половий гін. Ця книжочка приходить з великою поміччю всім катехитам, а зокрема родичам, що мусять часами давати дітям в тих справ вияснення, і є в великім клопоті, незнаючи, як розмову зачати та як властиво її провадити. Книжочка „Ти й вона“ їх вповні виручить в тій справі. Думаємо, що оо. Катехити зроблять її обовязковою лектурою при навчанні реліґії в VII і VIII кл. ґімн. Академічна молодь теж найде там розвязку актуальних для себе питань, чи добре вже підчас студій вязатися, як задивлятися на довголітні нареченства та чим кермуватися при виборі дружини життя. А й старші, що пройшли вже всі Сциллі й Харибди, з приємністю прочитають книжечку Шільґена, бо віднайдуть собою пройдений шлях і мають змогу глянути на нього з перспективи. Зокрема стрінуть багато високих думок про подружжя, його завдання й обовязки та його суть.

Між іншим дуже цінним є наведення думок найбільших авторитетів медицини світової слави, як M. Gowers-a, May-a, Schmitz-a, Rubner-a, Touton-a, Acton-a, Fournier-a, V. Steinen, Jacobson-a, Fozel-a, Ribling-a та лікарської колеґії університету в Христіянії, які з найбільшою рішучістю заперечують, будьто би полова повздержність шкодила здоровлю; навпаки скріплює його[1]).

---

[1]) **На жаль і між укр. лікарями є ще такі, що повздержність не вважають дуже корисною.**

Дуже важним є ствердження автора, що передчасна любов перешкаджає, щоб характер молодця скристалізувався, щоб хлопець змужнів і став справжнім мужчиною (стр. 43). Причина явища, що сьогодні щораз то рідше стрічається справжніх мужчин, справжні індивідуальности і характери, безперечно в великій мірі лежить в передвчасній любові молодих хлопців, що стоїть на перешкоді в їх правильнім й належнім дозріванню та мужнінню. Дівчата ж, виховані коедукаційним способом, тратять часто деякі собі властиві ціхи і стають т. зв. дівчурами (стр. 82).

Не менше важним є ствердження, що „єдиним мотивом духової сили, що поконала би всі навали пристрасти, це виплаваюче з живої віри признання Божої заборони (стр. 31).

Наприкінці годиться завважити, що сам переклад знаного поета й нашого шановного співробітника В. Лімниченка добрий, мова гарна, місцями поетична. Зокрема вдатними являються переклади наведених віршів (стр. 53 і 55). Перекладчик підшукує кращі слова укр. мови, яких рідше вживається в буденнім життю, як задовілля, потуряє, хіть, гомін, наокіль, одчай і т. п. Все ж таки вкралося кілька слів що раз менче або зовсім неуживаних в літер. мові як доперва (зам. щойно), на протязі (зм. впродовж), тоска (зм. туга), свої молодости (зм. своєї) і т. п.

Довідуємося, що „Марійське Т-во Молоді" задумує видати наче доповнення до цієї книжечки того самого автора „Ти й він". Нетерпеливо ждемо на другу книжечку.

Володимир Залозецький.

Оформлення консервативного світогляду.

I.

Ніколи так сильно не відчувають громадянства потреби оформлення світогляду, як в часах катастрофічно-переломових. Безнадійний хаос, що все родиться на згарищах та руїнах пережитих і спорохнявілих форм громадського життя, збуджує інстинктовно жадобу витворення нового духового — а за тим і матеріяльного порядку речей. І так сам хаос містить уже в собі зародки-фермент нового космічного порядку.

Завалився і ось ще довалюється перед нашими очима на зовні ніби то могутній будинок матеріяльної секуляризованої європейської культури. Фундаменти його ставили батьки ренесансу, які гордим чолом видвигнули супроти гієрархічних основ середньовіччя автономізм людського розуму, досліду, незалежної волі й виповіли боротьбу „темним, варварським силам" середньовіччя... І по протиреформаційній реакції — наступає знов утеча

від трансцедентних основ духово-релігійного наставлення — нова секуляризація обхоплює всі ділянки людської творчости та людських змагань — але усе без тієї прометейської очайдушности, якою відзначався ще ренесанс. Для людини ренесансу наука, мистецтво були ще засобами для особистого досконалення, для виховання індивідуальностей, для плекання усяких геройських, на взірцях античних опертих прикмет тіла і духа — для людини новочасної зворот від трансцеденту до свідськости була нічим іншим тільки заспокоєнням її матеріяльних, тілесних природних інстинктів... Отже критерієм ріжниці між століттями і добами, які визнають певний духово-релігійний порядок (прим. середньовіччя, протиреформація) а добами, які його не визнають (ренесанс, новочасна доба аж до сучасного перелому) є в однім випадку визнаванням якихось трансцедентних, отже на позитивній релігії опертих законів — в другім випадку опрокинення тих законів. Коли назвемо ці два від себе відмінні погляди на світи один космічно-релігійним, а другий індивідуалістично-хаотичним — то, здається мені, зможемо їх тим самим ясно очеркнути й ясно від себе відділити. Чим отже цей космічно-релігійний і цей індивідуалістично-хаотичний світогляд від себе ріжняться?

II.

Космічно-релігійний світогляд є світоглядом універсальним. Не людина, не її розум, не її воля тільки і виключно кермують всіми явищами — але поза людиною, її розумом та свобідною волею є ще тривкі надприродні, релігією обявлені закони, що кермують всіми космічними явищами. Космічно-релігійний світогляд переносить отже причину всіх явищ поза людину в сферу метафізичну і в сферу трарнсцедентну і тим самим цей світогляд не є світоглядом антропоцентричним — а універсальним. Отже вся ціль людського життя не лежить тільки в людині самій, не лежить тільки в поширенні природних людських сил на її окружаючий світ — а лежить в осягненню певної гармонії з тими відвічними не людськими і не природними — а надлюдськими, надприродними божими законами. Сила такого світогляду лежить в його універсалізмі, лежить у сталому і непохитному стремлінню до цієї гармонії з надприродними законами божими, які дають людині містичний ідеалізм та огонь віри, які пхають людину на жертви, на поборення власного еґоїзму, на піднесення себе поза себе, ба навіть на віддання життя за загальні неособисті справи. Глибокими слідами записався цей космічно-релігійний світогляд в історії европейського людства. Всі вартості, які витворили в тяжких змаганнях цілі ґенерації всіх европейських націй, вийшли кінець кінців з тих періодів людської історії, котрі визнавали цей космічно-релігійний та універсальний світогляд. Всі твори людського духа, які перетривали віки і носять пятно вічности в собі, всі інституції державні, політичні та церковні, що на них опирається ціле европейське життя — вони всі повстали з цього універсально-релігійного світогляду. „Тільки тоді,

коли життя матеріяльне, державне, керується незмінливими і вищими від людських законами Бога, і коли віра в Бога і любов до Нього не дозволяють людям знайти всю ціль свого існування в матеріяльному, земному, тілесному, можна весь час в людській матеріяльній боротьбі за поширення життя, за владу, за державу, містичне захоплення піддержувати“*).

З природи хаотичні, неопановані, індивідуалістичні та еґоцентричні людські хотіння спрямовує в один напрям напруженої та творчої волі і витворює форми космічно-гієрархічного ладу — тільки на позитивній релігії опертий містицизм. Отже коли йде про витворення певного космічного порядку речей в громадському життю, то воно може наступити тільки через оформлення певного духового світогляду ідеалістичним містицизмом даної позитивної релігії.

III.

Може найсильніше віддалилося від основного християнського космічно-релігійного світогляду XIX. століття. Замість одного, всіх обовязуючого космічно-універсального світогляду повстали найріжнородніші секти та єреси, подібно як прим. на склоні упадку космічного поганського ладу — порядку античного поширилися найріжнородніші орієнтальні культи Мітри, Зороастра з їх маґічним східним містицизмом.

На місце одного всеобовязуючого універсального на довговічній традиції опертого християнського світогляду — світогляду не якоїсь одної суспільної касти, котрій вона цей світогляд забезпечує упривілейоване місце через освячення необмеженого панування її над другими — піднімаються ріжні секти з вірами з індивідуалістичним та хаотичним характером, як прим. соціялізм, марксизм і націоналізм як вирази хотінь поодиноких суспільних ґруп — які саме тим ґрупам хотять забезпечити їхнє необмежене панування над другими суспільними верствами. Там універсалізм і загальні всіх обовязуючі моральні та етичні норми — тут індивідуалізм, аморальність і безетичність. Там ідеалістичне напруження й ірраціональна віра — тут еґоїзм та раціональна наука як засоби для осягнення певних цілей не загальних, а цілей, чи то індивідуальних, чи певних ґруп суспільних (партій клік і т. д.) Там визнавання певного космічного, на усталених, історичним досвідом освячених і випробуваних законах, опертого загального порядку речей (космічно-універсальний гієрархічний світогляд) — тут на все змінливих наукових доктринах опертий субєктивний хаотичний світогляд, що весь ірраціональний, космічний лад відкидає.

Не улягає сумнівові, що якраз сучасний світ увійшов в фазу найтяжчої боротьби між тими двома собі, зовсім протилежними поглядами на світ і що від побіди одного з тих світоглядів за-

---

*) Пор. В. Липинський: Релігія і Церква в історії України Львів 1933. стр. 29.

лежить вся будучність або загибіль европейського людства. Отже не можуть ці незвичайно важливі проблєми бути байдужі і для нашого громадянства. Коли воно хоче з тієї загальної кризи вийти всеціло життєздатним орґанізмом, тоді тяжить на провідниках того громадянства дуже важкий обовязок ясної й отвертої розвязки тих питань та громадських проблєм.

IV.

Якщо б державні мужі західно-европейських націй в їх переломових хвилях, коли рішалася судьба їх країв прим. Кавур в хвилі італійського рісорджімента, Бісмарк перед проголошенням німецького цісарства або Кромвель перед анґлійською революцією, не були мали ясного образу їхнього хотіння, не уміли були б цей образ вщіпити сучасному їм поколінню, не зуміли б виховати своїх сучасників до послуху цьому образові ідеї — то ледви чи їх заміри та громадсько-державні реформи були б могли здійснитись. В тих переломових хвилях рішали не тільки обчислення реальних даних, знання обставин, дані зовнішно-політичні і більш або менш спритне використання тих реальних даних — а рішали не менш моменти ясного усвідомлення ірраціонального громадського хотіння тих мужів.

Тому оформлення того ірраціонального хотіння в ясних образах-ідеях, т. з. усвідомлення собі світогляду, який перетворює сирі „реальні дані“ в космічний лад — порядок ідей — а за ними і реальних діл є одним з найважніших проблєм всякого громадського життя, а тим паче нашого, яке в наслідок браку традиційних точок опору політичного і реліґійного порядку, себто без власного консерватизму в загальному хаосі може цілковито в ніщо розплистися.

Щоби отже такі точки опору знайти, щоби їх в минулому нашому відсвіжити і щоби тим нашу теперішність оживити і майбутньому творчий розгін надати, треба ясно й отверто без задніх думок визнати один з тих світоглядів, треба своє ірраціональне хотіння на один позитивно-творчий шлях направити, одну ідею-образ за своє невідкличне знамя приняти.

V.

Треба в тяжкім змаганню зі собою з думками, інстинктами і почуваннями рішитися вступити на один з тих шляхів: універсально-космічний, освячений християнською реліґією, чи індивідуалістично-хаотичний, пропаґований ріжними антихристіянськими соціялістичними, марксистичними чи націоналістичними сектами та єресями.

Не даймося залякати тим, що все, що нині поступове — мусить належати до якоїсь з тих сект. Що християнська реліґія видумка темного середньовіччя! Що в добі машин, авта і радія реліґія це анахронізм, це старий заржавілий реквізит!

Бо чи не завстидається кожний поступовець, коли порівнає хоч найбільш раціональну модерну машину, як вислід сучасного

практицизму і як вислів змеханізованої бездушної культури нашого століття з вицвітом цехів середньовічних, з тими камяними свідками архітектури середньовічньої, ґотицькими чи византійськими катедрами, творами найбільш розвиненої мистецької культури?

Або коли порівнає демократичного „ретора“ й засоби його політичної боротьби, демаґоґію і модерну пресу — зі середньовічним лицарем, котрого матеріяльна сила це — меч, а духова — ірраціональна віра в божі закони...

І не даймо вмовити в себе, що без того одуховлення і поглиблення світогляду на основах християнської реліґії і без піднесення етичного і морального рівня громадянства — якимись хоч найбільш фанатичними кличами і поривами зможемо оздоровити наше громадське життя. Безплодним і сліпим остане кожний фанатизм і кожне до „червоности“ розярене почування, — коли воно не спалахне творчим вогнем любови, а буде живитися тільки їддю демонічної ненависти. Нагадуються слова залізного канцлєра Бісмарка „Пімста не є ділом божим! бо гнів та ненависть є злими дорадниками в політиці і я молю Бога, щоби наслав на мене покору й примиримість“.

VI.

Консервативний світогляд, опертий на основах християнської реліґії — є чимсь так незвиклим для наших націоналістичних поступовців, — що вони уважають його або чимсь давно пережитим і непотрібним і в наслідок цього реакційно шкідливим, або добачують в нім якийсь підозрілий опортунізм. Коли творчий консерватизм, чи то в сфері реліґійній, чи в сфері громадській є явищем реакційним, то мусіли би ми признати, що всі европейські нації є націями реакційними. Бо нема такої західно-европейської нації без такого обмежуючого поступ (хоч би він був не знати як сильно націоналістичним) консерватизму і не треба тут вказувати аж на примір клясичної країни консерватизму...

І ті самі західно-европейські країни учать нас, що дійсний творчий реліґійний чи громадський консерватизм є запереченням всього опортунізму, хоч би тому, що він зберігає і континуює не якийсь аґреґатний стан— а все це, що було ж и в у ч о г о, с в і т л о г о, п а т р і о т и ч н о г о, в з н е с л о г о в традиції даного краю.

В духовім громадськім орґанізмі нема якихось монополів на найбільш „національно-інтеґральне“ представництво, бо кожний сповняє свій громадський обовязок (коли він сповнює його сумлінно) так як його уміє, відповідно до свого громадського темпераменту й ірраціонального хотіння. Отже не можна прим. уважати опортунізмом все це, що лежить поза ріжними „маґами“ націоналізму, їх довговічними випадами з „безпечної львівської фортеці“ проти примар нині неіснуючої „білої російської небезпеки“ й її невидимим фронтом, тільки щоби тримати в розбурханню націоналістичні пристрасті...

Також забувається, що зберігання певних творчих вартостей вимагає нераз більшого напруження чим виладовування за всяку ціну своїх непогамованих енерґій — або демаґоґічне грання на тих неоформлених хаотичних почуваннях.

Позитивне громадське будівництво поступає черепашиним ходом і є вислідом великих напружень волі й розуму цілих ґенерацій і не дає з разу на зовні ніяких блискучих ефектів. Його можна би порівнати з камяним будівництвом: вони ростуть поволі зі знанням архітектів, згори усталеного пляну, відповідного добору матеріялу, терену і... вимагають довгої, впертої та орґанізованої боротьби з противною природою.

Натомість дуже скоро повстають ріжні „всенародні, масові“ фаєрверки. Їх можна би порівнати з розташованням шатер в таборі. В мить такі шатра порозставлювані, без значного напруження, без знання, без добору й обробітки матеріялу, на якімнебудь терені. І ось... уже маячать хоруговки, уже грають сурми, уже перед нами пишається пестра кольористична картина.

Але мурована будівля стоїть століттями та ґенераціями — хоч її початок дуже прозаїчний і мало ефектовний — а таборові шатра з їх пестрим, притягаючим, романтичним початком побудовані тільки на... години... дні...

Отже не можна називати повільну й утяжливу консервативну громадську працю опортунізмом — тому тільки, що вона не потурає хвилевим емоціям, або тому, що вона радить мужно ті емоціональні подражнення гамувати і на громадсько-творчу працю обертати.

Бо на чімсь твердішім повстають сильні громадські орґанізми, чим на... емоціях, ілюзіях і сліпих фанатизмах, коли їх до того ще нічого ясного не оформлює.

Степан Смаль Стоцький.

Українська мова.

Її початки, розвиток та характеристичні її прикмети.

(Докінчення).

І наслідки реформації в західній Европі далися відчути серед українського народу. Пішли й инші, ліпші, частіші переклади Письма Святого (Пересопницька Євангелія 1556—1561, Крехівський Апостол 1560-их р., Євангелія Тяпинського 1570-их р., Новий Завіт Негалевського 1581), друкувалися полємічні розправи. Ширші шари цікавляться новими питаннями. Від того зростає книжкова і літературна продукція.

11). Річ ясна, що „руська“ (українська) мова, щоб могла служити своїм новим завданням, мова друкованої книжки, яка шукала як найбільшого збуту, мусіла зробитися більш приступ-

ною геть усім верствам народу: вона мусіла з одного боку наблизитися до звичайної, поточної, „простої“ мови „людий посполитих“, з другого боку вона збогачується виразами вищої шкільної освіти і в школах все більше виправляється. Бо хоч в школах руська мова як загально зрозуміла не була ще тоді окремим предметом науки, то практично цею мовою таки там послугувалися при навчанні реторики, діялєктики, піїтики і п. і вона тим самим вигладжувалася. Вона уживалася, як бачимо з граматики Смотрицького, і для викладу церковнословянської граматики і церковнословянського словника. В цій мові друкуються вже і великі підручники богословської науки, проповіди, підручники історичні і т. д. — З початку вона ще не зовсім чиста. В ній помічаємо ще також досить значний вплив польської мови, бо Русь жила тоді в державнім звязку з Польщею. Це відноситься більше до синтактичної її будови і стилістики ніж до засобу слів і їх форм. Польська мова була також здебільшого посередницею в присвоєнні тих чужих слів, що переходили на Русь з заходу з вищою освітою. Нові складові її елєменти — мова „проста людий посполитих“ і польський вплив — спливаються з дотеперішною письменною мовою (переважно канцелярською) головно через школи досить гармонійно докупи, так що в писаннях *Вишенського, Ставровецького, Галятовського, Радивиловського, Самовидця,* в *комічних інтермедіях,* великодних і різдвяних *віршах* і т. д. видна вже в ній досить значна *одностайність і унормованість* і нею однаково послугуються письменники *на цілій території* українського народу, чи у Львові, чи в Києві, чи на Гетьманщині, чи на Запорожжу. Вона уявляє собою вже *нову всенародню літературну мову українську* в своїх початках. В історичних високопоетичних козацьких думах, у віршах Мазепи і всяких анонімних віршах бурсаків-поетів і народних піснях взагалі вона так вироблена і вигладжена, що мова Енеїди Котляревського (1798) не є нічим новим, тільки дальшим продовженням розвиткових тенденцій тої нової літературної мови української, що її початки сягають аж до XVI. в. Новість доби української літератури, що починається Котляревським, лежить не в його мові, а в нових літературно-історичних явищах, в новім змісті його творів. Порів. мою розвідку: „ Українська літературна мова“, надруковану в „Україні“, Київ, 1928).

12. Великий розмах розвитку цеї нової української літературної мови трохи ослаб, відколи богато українських учених і знаменитих письменників, як Епифаній Славинецький, Арсеній Сатановський, Дамаскин Птицький, Симеон Полоцький, Гаврило Домецький, Степан Яворський, Дмитро Ростовський, Теофан Прокопович і и., з України перейшло в Мовсковщину. Туди вони понесли вищу освіту, там залюбки читалися їх твори, а мова українська стала повитухою при народинах нової московської письменної мови. Але для української мови вийшла з того ще й та шкода, що зі зростом політичної сили Москов щини і на Україні дехто з письменників почав пристосовувати

свою мову до московського типу тим більше, що з Москви 1720, 1740. р. вийшли цензурні заборони „окремого нарѣчія“, цебто української мови. Це відносилося головно до творів церковного змісту. Але Москва крім того остро приказала, щоби богослужебні книги читалися і на Україні з московською вимовою та щоби в Києво-Могилянській Академії і в инших школах послугувалися мовою московською. Від того часу українська мова розвивається далі тільки в друкованих книгах „уніятських“ письменників і в уніятських школах. В уніятських церквах богослужебні тексти вимовлялися і далі, як з давна бувало, на український лад, доки Росія і уніятської церкви не зліквідувала. Крім того традиції колишнього гарного розвитку письменної української мови находили і далі живий вираз в рукописній віршованій і прозовій літературі, виданій здебільшого аж в останніх часах. Мова ставала очивидячки чим раз краща і чистіша, більш народна, бо церковщина своєю московською вимовою відчужилася Україні, а польщина вже не сягала своїм впливом на Україну.

13. В новочасній літературі, почавши від знаменитої гумористичної епопеї української *Енеїди Котляревського* (1798), з новими предметами тої літератури, що ворушили всіми струнами людського чуття, знання і свідомости, в мистецькій оправі великих талантів як *Шевченко, Куліш, Федькович, Франко, Олесь Леся Українка, Квітка-Основяненко, Марко Вовчок, Нечуй-Левицький, Коцюбинський* і богато-богато других змогутніла здібність українського слова, поетичного і прозового, на протязі XIX. в. до виконання найвищих завдань служби добру народа, красоті і правді. Вже не тільки з казальниці, але і театральної сцени, університетської катедри, з парляментарної трибуни і всюди в публичнім життю загомоніло воно своєю могутньою силою. Царська заборона 1876. р. не була вже в силі його розмаху спинити. В недержавнім народі збудило воно нестримне бажання повної волі для себе і самостійної державности для українського народу.

14. Як предмет шкільної науки вимагала українська письменна мова граматичного оброблення і упорядкування свого правопису. Появилися граматики шкільні *Огоновського, Смаль Стоцького-Гартнера, Тимченка, Сімовича, Синявського*... Почалися і наукові її досліди *Міклосича, Потебні, Житецького, Огоновського, Степана Смаль Стоцького, Кримського, Тимченка, Романа Смаль Стоцького, Сімовича* і и. Фонетичний опис української мови або поодиноких її говорів подали *Брох, Смаль Стоцький, Ґартнер, Зілинський, Олена Курило, Синявський* і и. Першу наукову граматику уложили і видали в німецькій мові 1913. р. *Смаль Стоцький-Гартнер,* а почасти і *Кульбакин* (в російській мові) 1919. Появилися словники *Желеховського, Уманця і спілки, Грінченка* і и. Замість більш або менш історичного, „етимольоґічного“ правопису принявся в засаді правопис фонетичний, якого з невеликими змінами тепер загально уживають.

15. В цій останній добі, зазначені вже в попередущій добі, явища і розвиткові тенденції української мови дорешти дозрівають, оформлюються в норми і закони, а крім того витворюються в ній дальші, нові характеристичні признаки:

1. *сьві* із *свѣ*, *сьвя* із *свя* (сьміх, сьпів, цьвяшок..., але свій із свой...);

2. нові дифтонги з голосівки враз з наступним *л* (в однім складі): *ав, ев, ів, ив, ов, ув;*

3. *ч, ж, ш, щ* ствердло, а також і *р;*

4. в прикметниковій відміні стягається в закінченнях *ая* в *а*, *оє* в *е*, *ую* в *у*, *її (иї)* в *і*, так само в 3. ос. одн. *ає* скорочується часто в *а* (чита, нема...);

5. *о* без наголосу звужується в вимові (часто вже і в письмі) на *у*, а *е* на *и*;

6. з чужими словами прийнялася чужа шелестівка *ф*;

7. перед *у* в назвуку приставляється *в* (*вулиця*..., тому також *він* з *вун*, *вівця* — *овець* з *вувця);*

8, *к, ґ, х* мають перед *і, и, е* більш піднебінну артикуляцію; в прикметниковім наростку — *ьскъ* правильне помягчення — *ський;*

9. тільки мягкі наростки — *ець*, — *ця*, — *иця*;

10. *л* відпадає в формі перфекта після *п, б, с, з, р, г, к*, а також після *д* (новий закон: *зблід* супроти старого *крав);*

11. перед назвуковим *а* часто приставляється *г;*

12. замісць *з* часто *дз*, зам. *ж—дж;*

13. ненаголошені голосівки *(і, и, е)* в назвуку і визвуку часто відпадають: голка, грати, будь, більш, щоб...

14. приіменники і приставки *с, из* злилися докупи в *з; от* стало *од, від*;

15. футурум приймає форму: дієіменник в сполуці з *буду* або дієіменник в сполуці з *му;*

16. в відмінюванню іменників і дієслів виявляються скрізь наслідки нових звукових законів (ікання, випад, вставка, асиміляція, помягчення і и.); наголошування або ненаголошування голосівок і сила анальоґії спричинили досить великі зміни у вигляді форм (н. пр. на коні, на землі, в полі, дат. одн. муж.—*ові*, печу — печуть, можу — можуть, печи — печіть, поможи — поможіть, пекти, могти, ївши, укравши, виплівши, бути, був...);

17. заіменникова і прикметникова відміна вповні вирівналися;

18. імператив скорочується: будь — будьте, вір — вірте, любіте — любіть...

19. в перфектум форми помічного дієслова затратилися; залишилося *є* для усіх осіб; копуля взагалі занепадає;

20. конюнктив з частицею *би (б);*

21. в словотворі богато старих наростків стратило словотворчу силу, повстає богато нових наростків, повстає нова катеґорія муж. іменників на — *о* й іменників з прикметниковим виглядом; особливо характеристичне дуже тонке відтінювання

всяких ступнів здрібнілости і погрубшування; своя система творення родових прізвищ, дієслівних видів;

22. безпідметові речення сильно розмножуються;

23. генетив поширюється на кошт акузатива, особливо в реченнях заперечених;

24. поширюється присудковий інструменталь;

25. *що* перебирає функцію відносного заіменника;

26. дієіменникові речення при злучниках;

27 нові приіменники, великі зміни в засобі злучників і т. д.

16. Отак українська мова на протязі століть витворила свою власну згукову, фонольогічну і морфольогічну, словотворну і синтактичну систему, як це докладно показано в моїй науковій граматиці. Спільні, віковим самостійним розвитком скристалізовані норми показують властивий її характер та відмежовують її як специфічний твір психофізичних сил українського народу супроти инших словянських мов як окрему одиницю. Цей характер виявляється назверхи особливо в звуковій системі тим, що хоч шелестівок в українській мові богато, то вона не терпить таких шелестівкових сполук, які тяжко було б вимовити. Підставою складів є тільки повні, чисті, кріпко і докладно артикуловані голосівки. Кожний склад гомонить повно і ясно. Склади чергуються з собою в легенькім, лагіднім хвилюванні, бо український наголос тільки слабо зосередкований на своїм складі, він поодинокі склади координує, а не субординує один другому, чинник тональности, а не експіраторна сила в нім перемагає, тому наголос слів буває немов лябільний, тому довгих і коротких, глухих або зредукованих голосівок українська мова не знає. Рухомий наголос, підвищення наголосу на наголошених, а пониження на ненаголошених складах, робить мову мельодийною. Переважна потреба говорення на досить далекі віддалення (село, степ!) відбилася користно на артикуляції звуків та складів, умістила їх головно в передній половині рота, який нормально більш роззявляється, ніж звичайно буває при менш голосній розмові. — В обнові і розмножуванні засобу слів помічається велика жвавість творчих сил, в метафорній творчости перевага хліборобського світогляду. Велике богацтво форм, але прозорість морфольогічної системи. В синтактичнім виразі поєдинчість, простота, незамотаність. Це *мова хліборобсько-козацької культури,* чим пояснюється при могутнім розвитковім розмаху все таки більша консервативність ніж у инших словянських мовах.

17. І в межах української мови говорять про діялєкти. Українською діялєктольогією займалися *Михальчук, Верхратський, Соболевський, Зілинський, Кримський, Ганцов, Олена Курило, Синявський* і и. Хоч все ще бракує нам до того потрібного, добре обробленого матеріялу, ділять українську мову на діялєкти і сперечаються за такі поділи. Велика хиба тих поділів лежить в тім, що вони не беруть на увагу тих спільних, віковим самостійним розвитком скристалізованих норм української мови, що характеризують її як *одностайну цілість,* як мову з певним, тільки їй

властивим обличчам, як літературну мову, а показують навмання здебільшого тільки фонетичні, рідко коли ще й морфольоґічні явища на ширшій або вузшій території, заселеній українським народом, не маючи при тім критерія, що на тих явищах є дійсно відмінного від норм української мови як цілости та які відступлення від загальних норм української мови дають підставу установляти діялєктичні відміни. Це робить таке враження, як би у діялєктольоґів українська мова зі своїми характеристичними прикметами ще зовсім не істнувала, а на її території були б собі тільки трохи не в кожнім селі і присілку окремі говори.

Маючи перед очима усе те, що нам досі відоме про українські говори, мусимо признати, що *Соболевський* (Очерк русской діалектологии 1892) ще найвірніше представляє дійсний стан, кажучи, що на великій українській території з виїмкою пограничних смуг, де чути більш або менш (під впливом сусідських мов) забарвлені говори, говориться *одним, одностайним українсько-галицьким діялєктом,* т. зн., що про властиві діялєкти в одній одностайній українській мові — це ж і є той один, одностайний „українсько-галицький діялєкт" Соболевського — говорити нема підстави. Невеликі ріжниці між говорами української мови даються звести головно до того, що одні, більш консервативні говори, ставлять більший опір силі анальоґії, яка в инших говорах пре дальше наперед і може повеличатися тут меншими, там більшими успіхами. Письменна мова нівелює ті ріжниці і удержує одностайність української мови та її повне розуміння на цілій території, замешканій українським народом. Так було в давнині, так є і тепер. Віддавна беруть участь трохи не усі говори у формуванні норм письменної мови, яка з одного боку підганяє надто консервативні говори наперед, з другого боку здержує розмах надто поступових і таким чином обєднує в собі без насильства характеристичні прикмети української мови.

В. Миропільський.

Уляна Кравченко.

Спроба характеристики її поетичної творчости.

Дрібною цвіткою цвіту, мій Отче,
в долині цій
і леготом голошу я, що цвіт сей
Ти сам підніс.
Хоч як дрібна я, живовотворним тхнінням
мене огрій,
а стану, мов агави цвіт, що ніччю
розцвівся, зріс.

* * *

Ти знаєш, Отче, тайну горя мого
Ти — Сам Один!
Ти знаєш, як з тугою рвусь до млистих
незнаних сфер.
Зза хмар Ти бачиш, як сягаю в дрожі
ховзьких вершин.
Глянь, — а вірлицею над верх я злину;
дай дужих пер!
(Зі збірки „Prima vera“)

... О *не для мене* дай мені тепленький
промінчик з висоти:
щоб я уміла виспівать ясненький
блеск волі, красоти.
Щоб я у пісні змалювать зуміла
сестрам прийдешний рай;
щоб успіхом *братів* кріпила, —
хоч промінь щастя дай!
(З тієї ж збірки).

... Нехай не маю більш для себе серця,
нехай ніякого не маю скарбу...
Знімусь над власний жаль і біль свій
власний,
з душі добуду святість, в ній закляту...
Хоч би прийшлось на хрест розпняти душу
так серце зложу власними руками,
мов на жертвеннику усепалення.
і сонцю — правді лиш співати буду...
(З тієї ж збірки).

I.

Незадовго мине 55 літ, відколи розпочала літературну працю[1]) знана галицько-українська поетка, тоді ще молоденька (19-літня) дівчина Юлія Шнайдерівна, що далі під щасливо дібраним псевдонімом Уляни Кравченко здобула — по деяких сумних і прикрих хвилях життєвої боротьби — загальне признання, пошану і славу.

Найчастіше імя Уляни Кравченко звязують у нас із жіночим рухом, що прокинувся серед українського громадянства

[1]) Оскільки знаємо, перший вірш, що появився пізніше друком, написала У. Кравченко в 1879 р. Був це вірш „Щирий люд наш“..., писаний ще невправною рукою, але в деяких відношеннях досить цікавий.

у Галичині в 1880-их роках і був досить близько звязаний із суспільно-політичним радикальним рухом, який започаткували були в Галичині Драгоманів, Франко і Павлик. Сергій Єфремов у своїй „Історії українського письменства“ згадує Уляну Кравченко виключно як піонірку гал.-українського жіночого руху, наводячи при тім уривок з її віршу „На новий шлях“. Що більше, навіть один із редакторів останніх збірок її творів і, здається, один з найбільших почитателів її поезії П. Волянський з особливим притиском підчеркує її звязок з її суспільно-політичним радикалізмом, з гуртком Франка і Павлика, ітд. — Безсумнівно, Єфремов має рацію, коли вважає Уляну Кравченко за одну з піонірок і провідниць українського жіночого руху в Галичині; так само слушно зазначує Волянський звязок Уляни Кравченко з гуртком Франка й Павлика, котрі дійсно в приязних відносинах жили з молодою тоді поеткою й де в чім могли мати на неї вплив. Але „жіноча справа“ це лише, так би сказати, одна сторінка в многогранній поетичній діяльності Уляни Кравченко; з літературно-мистецького погляду, ця „сторінка“, посвячена спеціяльно „жіночій справі“, навіть менше важна й менше вартісна, ніж інші; та навіть і з погляду „кількости“ — „жіночих“ громадських поезій у Кравченко зовсім не багато, — і тому сильно скривдив поетку С. Єфремов, згадавши про неї лише як про жіночу діячку“ й не освітливши інших сторін її незвичайно широкої й поетичної творчости. Так само видається нам надмірно одностороннім особливе підчеркування звязку Уляни Кравченко з Франком і Павликом. Розглядаючи її твори, цілком ясно бачимо, що ідеольоґічний вплив Франка й Павлика на світогляд і літературну творчість поетки зовсім не був великим і — що головне — не сягав глибин, чи підстав її світогляду. Це був радше стимул до шукання самостійної (під ідеольоґічним оглядом) громадської праці, ніж справжній ідеольоґічний вплив. Здається, що ми не помилимося, що поетці нашій подобалися й імпонували в гуртку Франка й Павлика саме змагання до якихось вищих суспільних ідеалів, шукання суспільної правди й добра, жертвенність, готовість страждати й життя покласти за свої ідеали, за правду, добро, рівність, „за простий люд“ ітд.; можливо, що засвоїла від них поетка й республіканськo-демократичні погляди; але з певністю можемо ствердити, що не переняла від них цілого їх світогляду, зокрема їх релігійного вільнодумства. Приязнь поетки з Франком і Павликом це знову тільки епізод в її ідеольоґічнім та письменницькім розвитку. Найбільше барвисті й найкращі сторінки в поетичнім надбанні Уляни Кравченко якраз неможливо звязувати ані з її участю в „жіночім русі“, ані тим більше з ідеями Павлика й Франка, хоч і те й друге треба взяти під увагу в характеристиці Уляни Кравченко як письменниці.

На жаль, не вважаючи на велике поетичне надбання У. Кравченко й безсумнівно визначне її місце в зах.-українській літературі, оскільки знаємо, досі не було навіть спроб суцільної характеристики її літературної творчости. І хто знає, може почасті

саме й через те, хоч наше громадянство ставиться з великою пошаною й признанням до поетки, але не має, здається, виразної й виробленої уяви про її поетичну творчість. Характеристика така, зрештою, не є легка, з огляду на широку ґаму поетичних настроїв Уляни Кравченко, ріжноманітність її поетичних мотивів, ріжнобарвність її поетичних малюнків, а при тім всім ще й своєрідну оригінальність її таланту й її творів.

Ця наша стаття не претендує на вичерпуючу й суцільну характеристику літературної діяльности У. Кравченко. Ані розміри „Дзвонів", ані час, яким розпоряджаємо для написання нашої статті, не дозволяють нам дати такої характеристики. Всетаки, сподіваємося, що наш нарис причиниться до ліпшого й повнішого зрозуміння Уляни Кравченко, як поетки, збудить більший інтерес до її творчости, і хоч почасті допоможе належній історично-літературній характеристиці й оцінці її літературної праці.

Літературна діяльність кожного письменника, навіть найбільш оригінального, своєрідного й самостійного в своїй творчості, неодмінно відбиває в собі характеристичні прикмети свого суспільного середовища, нації й доби. На тлі цих трьох елєментів формується оригінальна особистість письменника, при чому в письменників з сильно розвиненою індивідуальністю ці три елєменти виступають здебільшого особливо яскраво. Уляна Кравченко безсумнівно належить до письменників з яскраво розвиненою індивідуальністю. Сторонні впливи, цебто впливи інших письменників в її творчім горнилі переповнялися в такі відмінні від першоджерела форми, що навіть в тих випадках, коли Кравченко з зовнішнього боку ніби то наслідувала інших письменників, нпр. Шіллєра, Лєнау, Гайного, Шевченка, Франка, Олексія Толстого ітд., — по суті в ці ніби — наслідування вкладала вона свій власний оригінальний зміст, і переймала ті ніби - наслідування зовсім відмінним духом, духом свого власного „я", а в ряд із тим і духом свого суспільного середовища, своєї доби, нації ітд. Гострі тони Лєнау, Гайного, Франка змягчувала її ніжна *жіноча* природа. На гострий відчай і зневіру знаходила вона здебільшого розраду в вірі в Бога та в кращу будуччину. В поезію, писану в іншім середовищі, вплітала малюнки, настрої й задушевні думки, зроджені в її творчій уяві серед гал.-української природи й гал.-українських обставин життя.

Візьмім для прикладу вірш У. Кравченко „Люблю тебе, народе мій убогий"... (напис. 1884 р.; поміщ. у збірці „На новий шлях"). Початок цього віршу:

„Люблю тебе, народе мій убогий,
хоч ти в ярмі.
Люблю тебе, хоч ти, *тяжкий невіжа,*
живеш у тьмі".

написаний, очевидно, під впливом подібної ж поезії Гайного. Але під той час, коли у Гайного цілий вірш перенятий цим самим настроєм, а самі вирази — докори рідному краєві гостріші і рі-

жноманітні, — у Кравченко зараз же по коротких докорах вирівається інша думка, інший настрій і інше змагання:

„люблю й даю в імя тії любови
    свої думки,
мов золото, посічене словами
    в тонкі дрібки,
щоб словом — лявою тебе загріти.
    збудить зі сну,
відкрити правду і народам спільну
    буття мету;
щоб посів кинути святої згоди
    в душі нутро,
та зберегти у повному здоровлю
    твоє ядро.
Люблю тебе, як любить рідну неньку
    мале дитя,
що для її ратунку не жаліло б
    свого життя“...

Ні, це все вже зовсім не гайнівське, це ж так щиро-українське і разом з тим християнське й жіноче. Вірш, розпочатий в ніби-гайнівському тоні, закінчився в типово-українських, християнських, *сентиментально-демократичних* [1]), жіночих тонах.

Порівняємо тепер вірш Уляни Кравченко „Коли не стане більше сил до бою“ (поміщений у перше в „ЛНВістнику“ в 1900 р., звідти передрукований у збірці „В житті є щось“, але написаний, мабуть, раніше) з дуже близькими до нього по темі й настрою поезіями Франка. Самий цей вірш до речі дуже гарний; на формі його й на окремих виразах помітний вплив Франка. Початок цього віршу зовсім ніби Франків:

„Коли не стане більше сил до бою,
омлюють руки, — що тоді з тобою?
Гадаєш; ті, котрим ти служиш, люди
тебе розрадять у важкому труді?
Дарма! На се вони часу не мають:
їх кличе світ, їх втіхи дожидають...
Хоч би й рідні — не жалуйся! Ти ж знаєш:
туди спішать, де щастя усміхається“...

Але знов після отсих гірких, песимістичних нот, приходить закінчення, перепоєне незвичайною силою віри в правду, непохитною свідомістю обовязку й залізною волею до жертвенної

1) Або точніше: „сентиментально-народолюбних“. Термін „демократичний“ уживається часто в подвійнім значінні: „політично-демократичний“ (народоправний) і „народолюбний“. В творах Кравченко народолюбні елементи виступають постійно й дуже яскраво, так що народолюбство можна вважати за одно з підставових рис її творчости й світогляду. Натомість політичний демократизм виступає лише в деяких (небагатьох) її творах, здебільшого навіть слабших (напр, у нещасливій її ніби — драмі. „На визвольному шляху“). Народолюбство ж Кравченко, тісно звязане з загальним християнсько-сентиментальним духом її поезії, навпаки належить до справжніх окрас її творчости. „Сентиментальне“ в нас часто вважають, правда, за щось негативного; але такий погляд і односторонній, і хибний. В українськім письменстві сентиментальний елемент все був животворчою силою й ледви чи не одною з основ української поетичної творчости.

праці, закінчення мужнє по своїй силі й жіноче, чарівно-жіноче по своїй готовості до самовідречення, саможертви, до служіння іншим з забуттям себе, свого „я", закінчення знов таки *щиро-християнське:*

„Ти ж не жахайсь, робітнице несміла,
відречення і жертви! Будь слугою,
повірницею бідних! Жий любвою!..
— — — — — — — — — — —
Коли ж у чаші сам полин остане,
хай з вірою в майбутнє зір твій гляне!
А як надломана пропаде сила, —
вмри невідома, духом сильна, біла".

Ще інтересніше порівнання віршу У. Кравченко „Чи знаєш край?" з його ніби-взірцем російським віршем визначного російського поета, уродженця України, правнука українського гетьмана — Олексія Толстого: „Ты знаешь край, гдѣ все обильем дышет?..", віршем, який, до речі сказати, є однією з перлин поетичної творчости О. Толстого. Порівнання це особливо яскраво характеризує, як перетворювала чужі образи й ідеї У. Кравченко, як наповняла вона своїм ідеольогічним змістом і своїми настроями поетичні форми та взірці, взяті від інших, та оскільки в суті речі самостійною й своєрідною залишалася завжди її творчість; разом з тим це порівнання дуже виразно освітлює деякі риси світогляду нашої поетки. Тому вважаємо конечним навести тут обидва ці вірші — Уляни Кравченко й Олексія Толстого — побіч себе:

Чи знаєш край?

Чи знаєш край сей, де понад Дніпром
степи і могилки лягли кругом,
де мріють *тихі села* у ярах,
де ніччю спів дзвенить в рясних садках?
Ой, знаєш ти його? Туда, туда
з тобою, сину мій, злинула б я.

* * *

Чи знаєш *хатку? Біла вся, мов сніг,*
свячене зілля вкруг звиса'з-під стріх,
В світлиці скрізь глядять святі лиця
з іконів Миколая і Христа.

Ты знаешь край, гдѣ все обильем дышит,
гдѣ рѣки льються чище серебра,
гдѣ вѣтерок степной ковыль колышет,
в вишневых рощах тонут хутора,
среди садов деревья гнутся долу,
и до земли висит их плод тяжелый?

* * *

Шумя тростник над озером трепещет,
и чист, и тих, и ясен свод небес,
косарь поет, коса звенит и блещет,
вдоль берега стоит кудрявый лѣс,
и к облакам, клубяся над водою,
бѣжит дымок синѣющей струею.

* * *

Туда, туда всѣм сердцем я стремлюся,
туда, гдѣ сердцу было так легко,
гдѣ из цвѣтов вѣнок плетет Маруся,
о старинѣ поет слѣпой Грицко,
и парубки, кружась на пожнѣ гладкой,
взрывают пыль веселою присядкой.

Ти знаєш *хатку* сю? Туда, туда
з тобою, о дитя, злинула б я!

* * *

Чи знаєш верх? Плаї щезають в млах,
йде в полонину з турмою ватаг —
медвідь у дебрі темній муркотить,
із шпилів скал перлистий здрій
кипить.
Чи знаєш ти сей верх? Туда, туда
з тобою, сину мій, злинула б я!

* * *

Не там, де лавр стремить, де мирт
цвіте,
не в край Італії мій дух лине —
Бескидів чар, степів урочий світ
перед очима сяє, миготить.
Там де наш край, *мужицька де сімя,*
з тобою, о дитя, злинула б я!

(Зі збірки „Проліски").

(Далі буде).

* * *

Ты знаешь край, гдѣ нивы золотыя
испещрены лазурью васильков,
среди степей *курган времен Батыя,*
вдали стада пасущихся волов,
обозов скрип, ковры цвѣтущей гречи
и вы чубы, *остатки славной Сѣчи?*

* * *

Ты знаешь край, гдѣ утром в во-
скресенье,
когда росой подсолнечник блестит,
так звонко льется жаворонка пѣнье,
стада блеят, а колокол гудит,
и в Божій храм, увѣнчаны цвѣтами,
идут казачки пестрыми толпами?

* * *

Ты помнишь ночь над спящею
Украйной,
когда сѣдой вставал с болота пар,
одѣт был мір и сумраком и тайной,
блистал над степью искрами стожар,
и мнилось нам: через туман про-
зрачный
несутся вновь *Палій и Сагайдач-
ный?*

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Ты знаешь край, гдѣ Сейм печально
воды
меж берегов осиротѣлых льет?
Над ним *дворца разрушенные своды*
густой травой давно заросшій вход?
*Над дверью щит с гетманской
булавою!*
Туда, туда стремлюся я душою.

* * *

Ты знаешь край, гдѣ враг презрѣн-
ной лести,
родной землѣ отдав остаток сил,
послѣдній гетман жизни, полной
чести,
златой закат спокойно проводил?
Ты знаешь дом и липы под горою?
Туда, тута стремлюся я душою!

X.

Мазепа і сучасне мазепинство.

(Виїмок зі статті: „Здалека і зблизька).

Хіба сучасники розуміють історію? Возьмім такий маленький приклад. В 1932 р. минуло 300 здогадних літ від народження гетьмана Івана Мазепи. Українці — мазепинці. Прийшла повінь мазепинських свят. Дивлюся на ті свята. Слухаю святоч-

них промов. Читаю статті по ґазетах. І о диво! Мазепинці не розуміють... Мазепи. Мазепинці... чужі Мазепі. Мазепинці... інша порода, не та, з якої вийшов Мазепа. Коли прийшлося би написати статтю на цю тему, то треба би її конче назвати: Суперечності мазепинства. Мазепа — зразок опанування. Це розум, що твердо осідлав почування. Це майже клясична рівновага між розумом і почуванням. Це Захід. Це нагадує католицизм. Католицизм вчить, як розпоряджати скарбами почування, щоби нічого з них не пропало. (Мазепі спалили Батурин. Він нічого. Дивився на руїни Батурину і також нічого. — Програв битву під Полтавою — повний спокій, спасає Карла XII., що не хотів втікати перед москалями). Хіба ті, що себе нині величають мазепинцями нагадують Мазепу? Чим? Своєю вражливістю? Своїм розперезанням? Своїм незрівноваженням? Це перша суперечність мазепинства.

Мазепа політик. Політика використовування можливостей. Мазепа вмів їх використовувати. Скажу отверто: Мазепа — це може „найбільший опортуніст“ української історії. І о диво! Його величають ті, що не розуміють ще (так!) ріжниці між бажаним і дійсністю, між тим, що може бути і є, між теорією і практикою. Ті, що готові повільним вогнем своїх почувань, розбурхуваних „великим мусом“ (є також і „малий мус“. Кожний його знає!) палити кожного, хто не скаче на стіну емоціональних ілюзій, хто не сідає на... стелю химерних забаганок. Мазепа робив те, що можна було робити. Його нинішні поклонники в простій лінії не хотять робити цього, що можна робити. Вони хотять робити те, чого не можна. Через те нічого не роблять. Коли хтось думає, коли літаком критицизму підніметься над ті хмари емоціонального балакунства, то його „осуджують“, критикують, „пятнують“ і всі вдоволені: всі заняті, всі в руху. А нація — це рух, це життя, це „Ніягара енергетизму, спінена олімпійськими зусиллями“! І всі вдоволені... коли би були послідовні наші поклонники Мазепи, то повинні би його образ спалити прилюдно і тягати по вулицях Львова як найбільшого опортуніста! Це друга суперечність мазепинства.

Для Мазепи політика — це використовування можливостей. Мазепа скривав свої остаточні пляни. Довгі літа. І як зручно! Як хитро! Нинішні мазепинці думають, що політика — це викричати всі свої думки, почування, пляни, наміри: одним словом — нині політика — це ніби „внутрішна виставка духа“ перед народом і ворогами! Ех! Як би так навчити мазепинців мовчанки Мазепи, його скритости, його зручности — то може би воно інакше було. Це трета суперечність мазепинства.

Мазепа звертав увагу на культурні справи. Він розумів, що народи сильні своєю вартістю, своєю творчістю, що політична самостійність ніколи не прийде без культурної самостійности. Тому Мазепа лишив тільки церков, тільки доказів української духової самостійности! Та його арабська Євангелія в Єрусалимі до нині говорить про Україну, як про нарід і край з власним

обличчям. Та срібна миска в Єрусалимі з гербом Мазепи! Нинішні мазепинці не доцінюють культурних справ. Хотіння, ненависть і „твердий чин“ — їх гасло! Вистане розпалюватися хотінням до білого заліза, дихати сатанською ненавистю наче Везувій чи Етна і голубити в шовково-аксамітних мріях „безпощадний меч“, що має впасти на голови ворогів так сам від „великого мусу“ (може від „малого мусу“?). Тому наша культурна продукція нидіє. Тому Піємонт України — відрікається своїх амбіцій бути рефлєктором української культури, твореної на европейських основах, на всю Україну. Це четверта суперечність мазепинства.

Мазепа доцінював соціяльні справи. Творив, чи може радше скріпляв українську аристократію. О! Він знав, що самі „маси“ ніякої держави не дали, що вони до ніякої політичної акції нездібні. Всі, найбільші мазепинці дорікають йому цим аристократизмом. Панове! Коли би Мазепа послухав Ваших рад і „сперся“ на народ (очевидно „бідний“ в першій мірі!) був би мабуть не продержався і двох місяців! Мазепа не йшов за „масами“. І це гарна, найгарніша майже риса його характеру. Для нинішних мазепинців найвищий авторитет—маси. Це пята суперечність мазепинства. Взагалі ті всі свята, ті всі статті в честь Мазепи — це наче „національне пекло“, крізь яке мусить проходити в 300-ліття своїх народин Мазепа. Люди добрі! Змилуйтеся і не знущайтеся так над своїм національним героєм!

П. Йордан.

Квантова механіка та основні проблєми біольоґії і психольоґії. [1]

(Із німецької мови переклав *Др. Володимир Левицький*).

1

Дефініція Юма[2]) *причини і наслідку.* Як відомо, завдячуємо Юмові пояснення поняття „причини“, ось менше більше таке: Коли по події А слідує завсігди та неминуче подія В, а В слідує лиш по передньому А (одначе А може статися без попереднього В), тоді означуємо А як „причину“ події В (а В як „наслідок“ А). Примітивний примір: Лискавка є причиною грому.

Це пояснення стрінуло дуже многосторонній та рішучий спротив, бо воно не є нічим іншим як „резигнацією“ із

---

¹) Переклад статті Паскуаля Йордана, проф. фізики університету в Рошток, надрукованої в „Naturwissenschaften“ 1932, зош. 45. (перекл).

²) Давид Юм (Hume) анґл. фільософ, політик та історик (1711—1776); головні твори: „Про людський розум“, „Діяльоґи про природну реліґію“ (перекл.).

„зрозуміння“ звязку причини та наслідку: фільософи, котрі твердили, що могли би „вияснити“ закони природи (що м. і. твердив також атомістичний матеріялізм), хотіли бачити в понятті причиновости безумовно щось з „примусу“, з „конечности“ в формі чи то льогічно зрозумілій, чи то якимсь способом безпосередньо ясній. Одначе це був найбільший подвиг Юма, що він зрозумів, що треба „усунути“ цілу містику понять, яка назбиралася довкола поняття причиновости, щоби зробити це поняття поняттєм дійсного знання. Наступство причини та наслідку в явищах природи не стоїть у паралелі до льогічного наступства заложення та заключення. Його можна усталити лиш емпірично; а коли зроблено це усталення та коли воно не є ані перебільшене ані обмежене, то воно не дає думанню ніякої дальшої проблєми „розуміння“. Льогічне думання може опісля заниматися ще лиш тим, щоби порівнювати докладно усталене причинове відношення A і B з другими причиновими відношеннями (других явищ A', B') та підсумувати льогічно усталення многих найдених причинових відношень під ширший тип, спільний висказ.

Тим самим довершив Юм на поняттю рішучої ваги зведення його до обсерваційного матеріялу. Фізику — так, як математику — можна будувати лиш на підкладі вповні ясних основних понять. Одначе, коли для математики цей підклад дає аксіоматика, отже тут він є льогічно-теоретичний, то фізика є спрямована до підкладів іншого роду. Це була складна проблєма, пізнати вірно характер тих конечних підкладів; а ще й нині це пізнання, що його вже Юм розвинув на примірі поняття причини, та яке саме стало вповні ясне в новішім часі, наражене на усякі суперечності. Це є саме пізнання: дефініційні підклади найпримітивніших фізикальних понять мусить дати безпосередна обсервація.

Рішучий характер тої вимоги видно особливо на її негативних наслідках. Вона жадає резиґнації із цілої цеї містики понять, що спочивала на „примусовості“ „конечності“, „зрозумілості“ та „можливості пояснення“ законів природи і причинових відношень: уся епоха Юма думала (а цеї думки ще й нині не поборено без решти), що саме ті безнадійно неясні поняття мусять означити підклад досліду природи та крім того ще ціль і тенденцію цього досліду.

Одначе не можна було надовго опиратися примусовій силі Юмового пізнання. Треба було залишити колишні, такі гарячі, дебати про „механічне вияснення“ рівнань Мексуеля як безпредметове, бо ніяке обсервовання прояв не можна було звязати з таким поставленням питання. Ми навчилися від Айнштайна, що навіть поняття „рівночасовости“ для простірно далеко відділених явищ треба заналізувати через зведення до безпосередньо обсервованого — а тим самим урелятизувати. А в дискусії питань, видвигнених квантовою фізикою, щодо причиновости, статистики і пр. та щодо своїх звязків з позафізикальними ца-

ринами природничих наук не можна осягнути ніякої ясности, коли не станемо на тривкім ґрунті, що його нам приготовив Юм[3]).

2

Причиновість. Питання про причиновість або детермінізм у фізикальному світі дасться в злуці з Юмом ясно сформулувати. Представляємо собі замкнену фізикальну систему в обмеженій часті простору. Кажемо, що в ній усі прояви відбуваються „причиново", коли можна твердити: На основі стану системи, обсервованого в часі t, можна визначити однозначно стан, що його маємо обсервувати в пізнішім часі t'.[4]).

При тому треба очевидно ще здефінювати, що це „замкнена" система"; завдання, що, коли приймемо як можливі безчасові ділання на віддаль, має лиш дещо скомпліковану розвязку (при помочі усяких математичних переходів до границі та заложень збіжности). Коли покищо абстрагуємо від цієї точки, до якої ще повернемо, то є очевидно ясно, що твердження, що в фізиці існує причиновість, є в дусі поданого сформулування або вірне або фалшиве; а також ясне, що це питання потребує емпіричного вирішення[5]). Хоча вияснення Канта,

---

[3]) Не бракувало спроб, щоби при помочі конкретних протипримірів опрокинути Юмову дефініцію причини, якою негодовано із фільософічних мотивів. Критика тих спроб не виплатиться. Однак треба згадати вповні серіозний примір, що походить від одного фільософа: „Кожний раз, як вказівка мойого годинника стане на годині 12 h 16, їде попри моє вікно потяг; отже після Юма це положення вказівки (A) було б причиною появи потягу (B)". В дійсності в тім примірі може зайти так само добре A без слідуючого B, як B без попереднього A. Вистане або пересунути годинник або спинити потяг, що є, що правда, поліційно заборонене, але природничо не неможливе, щоби ствердити емпірично, що саме на основі Юмової дефініції причинове відношення не заходить. — Одначе хоч цей примір не всилі виказати неправдивости дефініції Юма, він, на наш погляд, доказує потребу пекучої реформи нашого офіціяльного фільософічного навчання. (Автор).

[4]) Недавно тому радив М. Шлік (Schlick, Naturwiss. 19, 145 (1931) не резервувати слова „причиновість" для цеї „повної" причиновости, але означати як „причиновий" „кожний слід" правильности. Хоч ця пропозиція, як зазначує Шлік, опирається на природнім ужитку мови, однак вона противиться на наш погляд фізикальному ужиткові мови і здається остільки недоцільна, що зводить твердження про існування причиновости до висказу без змислу, бо її заперечення — т. є твердження „повної безправильности" явищ природи — було би висказом, що не давався би сформулувати без суперечности. На кожний випадок представляє проба Шліка дефініції „безправильности" на наш погляд якраз означену статистичну правильність (Автор).

[5]). М. Шлік сумнівався у вище поданій статті про те, що принцип причиновости є твердженням, яке можна емпірично провірити при помочі ось такого міркування. В конкретнім випадку можна завсіди найти додатково математичну формулу, яка представляє стан Z' системи в часі t' як функцію стану Z в часі t. Одначе при тому не зазначено достаточно, що фізикальний зміст принципу лежить саме в однозначності та загальній важності визначення Z' через Z, отже в тому, що кожний раз по зреалізуванню стану Z пізніше проявиться той самий стан Z'. (При тому очевидно жадаємо, щоби жадання Мексуеля, щоби не слідувала ви

що причиновість є конечним заложенням для можливости фізикальної науки, є без сумніву бистрою та слушною заввагою, одначе воно є вповні неоправдана пересада, заключати з існування наукової фізики на існування стислої, детерміністичної причиновости. Навпаки: існування фізиків, що на основі своїх дослідів заключають індетерміністичне поведення фізикальних систем, є емпіричним фактом.

Вище наведена комплікація в сформулуванню засади причиновости ужиттям замкнених систем стала злишня завдяки теорії умовности, яка не лиш домагається виключних законів ділання з близька, але також скінченої границі **c** скорости поступу усяких фізикальних ділань[6]). На основі того можна твердження детермінізму так сформулувати, що стан, який маємо обсервувати в просторочасовій точці (r', t') є однозначно означений станами, які можна обсервувати в усіх просторочасових точках (r, t), що належать до одночасного скоршого часу t і віддаленя (r—r') від r', меншого як c(t'—t). (Це висказане світогеометрично: точках, що лежать в нутрі кулі, яка є перетином світляного стіжка, поведеного в зад з точки (r' t'), із простором t = const).

3

Проблєма можливости обсервації. Досвід вказує, що механіка планетарної системи дає в границях астрономічної точности обсервації як примір екзактної причиновости. Положення і скорости планет та сонця в часі t визначають однозначно положення і скорости для кожного пізнішого часу t'. Ніяким способом не можна з того на основі фільософічних спекуляцій апріорно доказати, що так мусить бути. Воно було би льогічно можливе, що що раз делікатніші обсервації показали би одного дня: при дуже точному помірі положень та скоростей в часі t і t' показується, що стан у часі t' не є цілком точно означений станом в часі t, але що в непричиновий спосіб залишається станові в часі t' навіть при довільно точнім уставленню стану в часі t якийсь промежуток[7]).

Одначе досвіди, що їх завдячуємо що правда не астрономам, а атомофізикам, заатакували принцип причиновости в ще

разна залежність законів природи від місця і часу — як це ближче обговорює Шлік — бодай остільки було сповнене, аби все ще многі „рівні" стани Z виступали в нутрі просторночасової области, в якій існує ще практично незалежність законів природи від співрядних простору і часу). Якщо зрезиґнуємо разом із Шліком з жадання Мексуеля, то поправді не можна піднести більше ніякого закиду проти виводів Шліка, так що відхилення нашого тут поданого представлення від Шлікового доторкається радше термінольоґії та означення понять, як річевого змісту. Одначе мною ужиті означення понять видаються мені більше відповідні, бо фізика не мала дотепер ніякого приводу сумніватися про точне виповнення жадання Мексуеля (Автор).

[6]) c (скорість світла) = 3.10^{10} цм на секунду (300.000 кільометрів) — перекл.

[7]). Spielraum, (перекл).

глибшій верстві. А саме дійсно існує для кожного предсказання якогось фізикального явища непричиновий промежуток, одначе його прояву треба вважати другорядним наслідком основного обмеження можности обсервації, яку принимала клясична теорія. Можливість, що її принимала клясично-причинова фізика як самозрозумілу, „мірити“ місце та скорість точки маси в часі t з основно необмеженою, хоч практично все скінченою точністю, вважає сучасна фізика незгідною з досвідом. Отже заложення для точно-причинового обчислення, ожиданого висліду поміру у пізнішому часі t' є — так твердить нинішня фізика — в основі неможливе до переведення[8]). Коли приймемо на основі поміру співрядну x точки маси з промежутком Δx і складову x скорости v_x з промежутком Δv_x, то навіть в найкориснішім випадку при можливо найдокладнішім помірі, є добуток $\Delta x . \Delta v_x$ більший як $\frac{h}{M}$, де h є Плянковий квант ділання, а M маса точки маси. Як виказали атомофізики, існують закони природи, що в основі не допускають ще точніших помірів; визначення місця з точністю Δx спричинює неточність Δv_x скорости, яка (неточність) є щонайменше рівна $\frac{h}{M}\Delta x$ *) Що правда для планети, а також для земських „макроскопійних“ предметів, є відношення $\frac{h}{M}$ таке мале, що в границях практичної обсервації не можна квестіюнувати важности закона причиновости. Однак для атомових творів осягає це обмеження можливостей обсервації панююче значіння та воно властиво бере участь у всіх тих парадоксальних проявах, що їх зустрічаємо в атомових явищах, та які представляли десятки літ такі тяжкі перепони для теоретичного розяснення цієї царини. Отже сучасна фізика із цілою вагою своїх тисячерідних досвідів обмежує не лиш засаду причиновости до ролі правила, що його можна ужити лиш з обмеженнями та щонайбільше з деяким приближенням, із скінченим промежутком неточности — правила, що його позірно точне значіння в макроскопійній царині лиш відти походить, що тут потягнено практичні гра-

---

[8]) Припагідно сказано, що засада причиновости не є в теорії квантів фалшива, лиш не має змислу. Одначе цей спосіб представлення річи є можливий лиш на основі термінольоґії, відмінної, та на мій погляд недоцільної. (Автор)

*) h (Плянковий квант ділання) = $6{,}55 . 10^{-27}$. Добуток промежутка (похибки) поміру довжини і промежутка поміру скорости на оси x $\Delta x . \Delta v_x$ є після теорії квантів більший як квот $\frac{h}{M}$ Коли пр. Δx (похибка в помірі довжини) є $\frac{1}{1000}$ міліметра (10^{-4} cm), а Δv_x (похибка поміру скорости) також 10^{-4}, то добуток $\Delta x . \Delta v_x = 10^{-8}$ і має бути більший як $\frac{6{,}55 . 10^{-27}}{M}$ Воно так певно є, коли маса M є досить велика; однак для безконечно малих мас (пр. електронів) $\frac{h}{M}$ може бути більше як 10^{-8}, а $\frac{h}{M}\Delta x$ (в нас $\frac{h}{M}10$) навіть рівне Δv_x (в нас 10^{-4}), коли $\frac{h}{M}$ зближається при дуже малому M до вартости 1. (перекл.).

ниці точности обсервації тісніше, як основне обмеження приміняємости основи причиновости. Бо досвіди фізики потрясають навіть фільософічною позицією, що видавалась ще сильніше угрунтована, ще „більше самозрозуміла“ як закон причиновости: схоплення відношення підмету і предмету в науковім пізнанню[10]).

Клясично-фільософічному способові представлення було самозрозуміле, що чинність обсервації підмету відносилася до предмету, незалежного від підмету та способу обсервації. Це для нас самозрозуміле представлення, що можемо якусь планету обсервувати остро наставленою люнетою, без змінювання тією обсервацією „обєктивного“ стану (положення на скорости) планети. Одначе у мікроскопійній царині виявляється щось цілком інше: тут обсервація є все та конечно рівночасно вмішанням[11]) у стан обсервації системи. Це стоїть у тіснім звязку з основним фактом атомістичної структури усякої матерії та навіть світла: до виміреня атома ніколи не маємо до розпорядимости обсерваційних знарядів таких, котрі були би делікатніші, як цей предмет; так що конечному до обсервації впливові предмету на мірничий інструмент все товаришить так само великий вплив мірничого інструменту на предмет. Коли ми примірoм змірили на електроні, що порушається без ділання сил, скорість з дуже великою точністю так, що неозначеність положення є дуже значна, і коли ми опісля в пізнішому досвіді перевели дуже точний помір положення („оглядаючи“ електрон в „γ-лучевім мікроскопі), тоді представляє осягнене вислідом поміру остре означення положення електрону не лиш збільшення мойого субєктивного знання, але і установлення нового стану; обсервований стан „електрон в точно означенім місці x, y, z“ твориться щойно в самім процесі мірення.

Отже „обсервація“ у мікрофізикальному повставанню не означає попросту лиш саме „пізнання“ підмету з тількиж існуючими „обєктивними“ фактами, але процес, що в часті щойно сам витворює факти, що мають бути обсервовані. Коли „міримо“ положення електрону, то це значить, що ми приневолюємо електрон зайняти здефініоване місце; тим самим ми вводимо електрон у стан ріжний (взагалі) цілком від його дотеперішнього стану. Яке місце займає електрон під тим примусом, це що правда ми лиш „реґіструємо“, і це не залежить від волі експериментатора — так що лиш часть висліду обсервації (як раз повстання здефініованого місця) є вимушена обсерватором, одначе обсерватор не може впливати на вирішення щодо занятого місця. Але саме цього вирішення не визначує попередньо сам предмет в який-небудь спосіб однозначно; воно є підчинене лиш статистичним правильностям, та підчиняється законам імовірности, які для саме даного випадку даються рахунково обчислити з попередньої судьби електрону (пр. з переведеного на ньому поміру скорости, що

---

[10]) пор. N. Bohr. Atomtheorie und Naturbeschreibung. Berlin 1931.

[11]). Eingriff (вмішаннє або атака. перекл).

привело до якогось знаного нам висліду) на основі „характеристичних прикмет“ електрону, сформульованих загально у рівнанню Шредінґера[12]).

Так отже фізика атомових прояв не є властиво описом обєктивних, замкнених в собі фактів, але описом правильностей процесів обсервації, в яких довершується спеціяльним способом повставання нових, непредвиджених фактів під примусом обсерваційних експериментів.

Це захитання клясично-фільософічного виображіння предмету, незалежного від обсервації, вимагає зрештою деякого злагіднення противенства, що його майже усі давніші фільософи вважали абсолютним, основним та повним; маємо на думці противенство між обєктивною обсервацією і чисто субєктивним переживанням... Ми звикли остро відріжняти від оглядання та обсервації т. зв. „внішного світа“ обсервацію власного субєктивного „внутрішнього світа“. Однак це відріжнення тратить головну опору через експериментальне відкинення виображення, немов то у „внішному світі“ заходять факти, які мають „обєктивне“ існування, незалежне від процесу обсервації. Основна перепона, що повстає, коли пробуємо заключити на основі психольогічної самообсервації про перебіг власних процесів думання та волі, є якраз та, що саме чинність самообсервації має глибокоідучий вплив на усі психічні реакції, так що процеси, які хочемо обсервувати, через обсервацію самі основно зміняються. А цілком анальогічне є положення речей у мікрофізиці (а з методики, при якої помочі теорія квантів поборола через те повсталі труднощі, буде психольогія черпала на мій погляд цілком істотні стимули); а з цією анальогією відпадає один з головних критеріїв про основне відріжнення внішного і внутрішнього світа. (Докінчення буде)

Під нинішню пору в нас, на жаль, нема такого журналу, котрого призначенням було би печатати такі фахові статті, як оця. Саме з того приводу печатаємо її в нашому журналі, хоч вона і буде дещо затяжка для загалу наших Вп. читачів. Треба ж і нам слідити за тим, як думають нинішні чільніші фізики. Тим ми зовсім не хочемо давати доказу, що годимося на всі думки автора. Перш за все мусимо завважити, що не годимося з ним в оцінці науки Юма про принціп причиновости. Юм змішав льоґічний принціп причиновости з відкриванням конкретних причин. І тільки при відкриванні конкретних причин наука Юма у многих випадках (та не у всіх) знаходить свої потвердження, а П. Йордан саме під тим кутом оцінює науку Юма. *Редакція.*

---

[12]) Про це, також про матеріяльні хвилі і функцію Шредінґера пор. мою розвідку „Революційні течії в в сучасній фізиці, Львів 1930“ (Перекл).

Хроніка

„Українська Молодь Христові".

Заклик.

За Благословенням Високопреосвященних Владик Галицької Провінції приступив Діловий Комітет до організації Свята „Українська Молодь Христові". Тим Святом започатковує українська католицька Церква й її Вірні Святий Рік, ювилей 1900-ліття установлення Пресвятої Евхаристії, 1900-ліття Христових Мук, животворної Його смерти і Світлого Воскресення. Високопреосвященні Владики Галицької Провінції запросили збірним пастирським посланням з дня 1. березня 1933 усіх Вірних, а перш усього доростаючу Надію Української Нації, Молодь, до участи в святі. На це запрошення і на вступні зазиви та приготування „Ділового Комітету" зголосилися десятки тисяч молоді й її родичів з усіх сторін Галицької Провінції.

У висліді тих вступних праць та для уможливлення плянового проведення самого Свята, Діловий Комітет подає в загальних зарисах до прилюдного відома програму Свята, яка в поданих точках уже дефінітивно обовязує: *Субота, 6. травня:* Від 5-ої години веч. посвячення прапорів, молебні і Сповідь учасників Свята у всіх церквах Львова. *Неділя, 7.травня*: О 7. год. рано полева Архієрейська Служба Божа зі спільним Св. Причастям на площі Сокола-Батька. Звідти вулицями Львова маніфестаційний релігійний похід, якого завданням буде відвідати чотири церкви: СС. Василіянок при вул. Зибликевича, церкву св. Успення, Св. Спаса і церкву св. Юра. Коло церкви св. Юра заприсяження Української Молоді на вірність Христові і торжественне закінчення Свята.

О год. 4-ій після обіду секційні засідання з рефератами для делєгатів молоді в церкві св. Юра, св. Успення, св. Духа, св. Спаса і в ґімназії СС. Василіянок. О год. 7'30 Академія в Великому Театрі.

Неділя 14-го травня: У кожній парохії Галицької Провінції і всіх земель, де живе український католицький нарід, заприсяження Української Молоді на вірність Христові.

Подрібні інструкції оголошується окремо.

У переломовій і повній траґічної поваги хвилині нашого існування присягне Українська Молодь свою вірність Христові і так в особливий спосіб віддасть поклін Небесному Цареві. Присягою запалить ентузіязм у своїх серцях та підбадьорить серця старших, втомлені довголітньою боротьбою за наше краще існування.

Хай у Святі „Українська Молодь Христові" обєднаються всі віруючі українці! Хай створять непоборну стіну для захисту Христової віри в життю Українського Народу, для скріплення

релігійних і моральних основ його існування і для побідного пройдення його історичної Голгофти!

Від Тебе, Українська Молоде, Твого запалу, солідарности й організованости залежить, чи релігійно-національна маніфестація 6. 7. і 14. травня додасть цілющої сили, так потрібної нашому Народові. Хай Твоя присяга, зложена на вірність Христові у 1900-ліття Його Мук, Смерти і Воскресення, буде присягою Твоєї вірної готовости понести жертви для Бога і Народу!

Українська Молоде, ставай під прапором Христа!

З Богом готовися!

Почесна Президія Ділового Комітету:

† *Іван,* Епископ-помічник Львівський.
† *Григорій,* Епископ-помічник Перемиський.
† *Іван,* Епископ-помічник Станиславівський.

Діловий Комітет: *В. Кузьмович,* голова; *Ю. Алиськевич,* секретар; † *Никита,* Епископ Патарський, делєгат Львівського Митрополичого Ординаріяту; *о. Крил. Лободич,* делєгат Станиславівського Епископського Ординаріяту; *о. Ігумен Й. Лучинський,* делєгат Перемиського Епископського Ординаріяту; *о. М. Блозовський, о. А. Каштанюк, Б. Ластавецький, Р. Монцібович, Др. О. Надраґа, о. І. Назарко, ЧСВВ., о. Я. Перрідон, Е. Тишинська, С. Фіґолева, Др. М. Чубатий, Др. К. Яновичівна, о. М. Хміньовський.*

№ 4 Дзвони 1933

Вистава образів паризької ґрупи українських мистців з участю запрошених мистців французів та італійців в Національному Музею у Львові II-III. 1933.

Свіжа виставка в Нац. Музею у Львові не скажемо гарна, велика, приманчива, але дуже цікава. Чому саме вона цікава, на те дасть відповідь бодай в части питання, яке насувається в звязку з виставою. Передовсім треба констатувати, що фактурою як і стилем виставлені образи не вводять багато нового. За те видно, що всі мистці-учасники вистави якось інакше інтерпретують зовнішний світ і тут якраз лежить суть того, чим їх ці образи цікаві. Хтось сказав, що завдяки французькому імпресіонізмові люди навчилися усвідомлювати собі вигляд мрачного, чи замраченого краєвиду. Думаю, що імпресіоністичне малярство таки багато навчило людей: бачити ріжні відтіни синіх рефлєксів на предметах освітлених денним світлом, безмежну далечінь з нидіючим кольоритом, бачити інакше та інакше віддавати барвні явища. Хто навчився обсервувати в дусі імпресіонізму, тому напевно якісь чужі були перед — і поімпресіоністичні образи до того часу, доки вони не освоїли зі собою глядача.

Нові напрямки в мистецтві є так ріжнородні, що трудно вказати на якийсь з них, котрий би найсильніше домінував в цілому артистичному світі. Модерні напрямки в мистецтві так „популяризуються", а малярська братія, навіть українська так розкинена по середовищах артистичних, що важко нині бодай на европейському ґрунті не добачити впливів, наслідувань, помішань, стилів і т. п. Одно тільки спільне нашому артистичному часові це, здається, опирання артистичної мови не виключно на інтерпретації таких зовнішних її акциденсів, як барва, лінія і т. п., але на віддаванні якихось сталих, більше обєктивних вальорів, які промовляли би сильно до кожночасного видця, а не тільки до такого, що йде за проводом моди. Такі стремління мабуть дадуться вичитати з експонатів в Нац. Музею.

Певна річ, що пр. зиму, чи зимовий краєвид буде відчувати відмінно кожна людина, залежно від того, в якій частині земного ґльобу находиться та ще залежно від багато інших умовин. Але зимовий пейсаж Бріяншона на нашій виставці віддає те, що є сутньою ціхою зими — зимно. Подібно Удо (Oudot) представляє лісовий краєвид з його понурим кольоритом, вогкістю і т. д. (ч. 110). Чиж не тісно звязані з поняттям ліса оті вальори побіч річевого представлення дерев? Або краєвид А. Олі (Holy) ч. 99, де промовляє до нас все одною мовою матеріял мурів. Подібно говорять інші краєвиди: Паілєса (Pailes), а з наших малярів Глущенка, Кричевського, Перебийноса.

Аналоґічно схарактеризовані є людські постаті. Нема в них непотрібного пудру, шмінки і т. п. вигладжувань. Натомість є сильна характеристика людського в людині, без зайвих, посторонніх, припадкових рефлєксів. Вичитаємо то з портрету Варокіє (Waroquier), Ано (Hanau), Блян й ін. Той останній загально подобається може не так задля обєктивних вартостей жіночого портрету, як радше задля призвичаєння ока видців до подібної фактури. З укр. мистців на цьому місці годиться згадати Глущенка, Перебийноса, Третякова, Бабія, Хмелюка.

Цікаві також на виставці мотиви „Мертвої натури". Є їх досить багато і то, здається, свідчить про зацікавлення відносно якогось сталого, всежиючого елементу в „мертвій натурі".

Надзвичайно цікаво є оглядати підхід ріжних мистецьких індивідуальностей до підчеркнених вище проблєм. Одначе для схарактеризування цього треба би писати багато. Поза формально стилевими проблємами приходять на виставці до голосу іконоґрафічні квестії. Насувається тут питання, чому на чужині так мало актуальними є родимі, артистичні мотиви?! Окрім літоґрафій Левицької (пр. ч. 45) нема ніяких своєрідних мотивів. Натомість про Луцика, який працює в краю і вживає в своїх працях таких мотивів чомусь не згадується. А він якраз може на це заслугує. Чиж не можна хоч трохи взяти на увагу своєрідної „літературщини", а може також своєрідніх декораційних мотивів.

Варто застановитися над тими справами! Думаю, що тільки можна тішитися виставленим проєктом Маниловської на текстильну декорацію. Це хоч мала відбитка, вроджених народові декоративних здібностей.

Годиться вкінці підчеркнути, що катальоґ виставки зредаґований гарно і добре підібрано кілька характеристичних ілюстрацій, між іншими уміщено також фотоґрафію 12-ки Периэької Ґрупи Українських мистців. Дванадцять пар очей глядить сміло перед себе, торуючи важкий шлях мистецтва.

Із. Старчук.

Гимн на честь Варшави. Варшавські „Wiadomości Literackie" (ч. 12. за ц. р.) видрукували гимн на честь столиці Польщі пера украін. націоналістичного поета Евгена Маланюка, найвизначнішого співпрацівника „Вістника", редаґованого Донцовом. Український поет називає в захопленні Варшаву „Eurazyjskim Paryżem", а Міцкевича „Wartownikiem spiżowym". Для прикладу подаємо виїмок:

„Wdali mewy wiślane krzyczą,
Fala brzegi piasczyste liże,
Czarne miasto twoje, Mickiewiczu,
Eurazyjskim jest dla mnie Paryżem.

Szumią głuche preludja jesieni,
Dyryguje Chopin listopadem.
— — — — — — — — — —
W mgłach wyspiańskich Belweder owiany...
— — — — — — — — — — —
Pilnuj, pilnuj swojego miasta.
Wartowniku spiżowy, Adamie!

Вірш, коли йде лиш про огляд мистецький, написаний безперечно дуже добре й належить до найкращих речей українського автора...

Український Тиждень. Під таким заголовком почав видавати в Празі відомий наш молодий бібліограф П. Зленко своїм власним коштом журнал, що дає дуже докладні і вичерпуючі інформації про українське еміґрантське життя в Празі і Чехословаччині, головно — наукове, літературне й мистецьке. Всі відчити, виклади, імпрези, сходини, зібрання, нові видання укр. вчених і письменників є в хронольоґічнім порядку занотовані в цьому симпатичному журналі і подано з них короткий, але докладний звіт. Хто хоче орієнтуватися в укр. житті в Чехословаччині, мусить читати журнал П. Зленка. Ті обильні інформації постараємося і ми від часу до часу використати в нашім журналі. Досі вийшло вже 16 чисел „Укр. Тижня". Бажаємо молодому Редакторові найкращих успіхів у дальшій праці.

Тадей Р. Рильський як хлопоман і економіст. Статтю під тим заголовком проф. О. Мицюка перервали ми були на якийсь час з технічних причин, та за те до травневого числа „Дзвонів" ц. р. долучимо цілий аркуш її продовження, як також робимо з неї осібну відбитку.

Пригадуємо Читачам наше прохання виповнити залучені в попереднім числі кореспондентки адресами людей, що їм можемо вислати наш журнал як новим передплатникам. Поширюйте наш журнал!

На прес-фонд журналу зложив вже пораз другий п. *Осип Марків* з нагоди Писанки 5. зл., за що складаємо йому щиру подяку. *Хто черговий?* *Ред. і Адм.*

Рецензії

Іван Филипчак: **Кульчицький герой Відня**, історична повість з XVII. в. З приводу ювилею (1683—1933) Кульчиці шляхотські — Самбір 1933. Заходом Товариства „Бойківщина" в Самборі, коштом Громадян Кульчиць Шлях. і П. Т. жертводавців. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Цього року припадає 250-ня річниця погрому турків під Віднем, де то основно зломано силу держави Османів, яка загрожувала христіянству й европейській цивілізації. Заслугу побіди над турками польська стороннича історіографія приписує загально польському королеві Іванові Собєському, який поспішив на поміч загроженому Відневі. Одначе, не відбираючи зовсім заслуг польському королеві, в імя історичної правди годиться виразно зазначити, що властивий погром турецькому військові завдали козаки під проводом полковника Апостола. Одним словом повторюється все та сама історія, з Іваном без роду, яку так гарно в поетичну форму вбрав Степан Чарнецький:

Іване без роду, Іване без долі,
Куди не ходив ти, чого не видав?
У спеку і стужу, у лісі і в полі
Ти гинув, — а славу сусід добрий взяв...

Твій батько на гилі повис в літню днину;
Ти гинув інакше: für Kaiser und Land;
Та всім вам однаку дали домовину —
И печаттю вам символ: „Name unbekannt!"

Побіч козацьких полків з полковником Апостолом на чолі величезну заслугу віддав цісарським військам шляхтич з Кільчиць, самбірського повіту, Юрко Кульчицький. Він перекрався крізь турецькі війська з обляженого міста Відня до військ Собєського та Апостола й доніс їм про грізну небезпеку, в якій віденці й цісарські війська находились. І його славу сусід добрий взяв... тимбільше, що він був шляхтич гербу: „Лис".

Сказати історичну правду, ревіндикувати Кульчицького нам українцям, дати суспільности, особливо молоді, здорову лєктуру — отсе завдання нової книжки проф. Івана Филипчака. До своєї праці забрався автор з великим пієтизмом, по основних історичних студіях в бібліотеках, при чім використав й місцеві джерела з архівів кільчицької шляхти. Книжка читається легко й приємно, тимбільше, що автор від останньої книжки: „За учительським хлібом", про яку ми вже на тім місці згадували*), поступив значно в техніці будови повісти і зацікавлюючій нарраціЇ.

На деякі похибки в повісті вказав вже в своїй рецензії в „Ділі" Др. Іван Німчук. Я не хочу їх тут повторювати, та вкажу лише на деякі речі загального характеру. Передовсім щодо імени самого Кульчицького. В замітці на першій стороні повісти каже проф. Филипчак, що властиве ймення героя повісти було Кільчицький не Кульчицький, а змінив він його „в наслідок рішучих домагань громадян, що в свойому консерватизмі не могли погодитися зі „зміною" призвища: Кульчицький на Кільчицький"... Аргументація *упертістю* консерватистів слабка, уступка для них необоснована, тимбільше що автор має за собою найбільше авторитативний документ, саме той, що „Мешканці села Кільчиць, так а не інакше називають свою родинну місцевість, а себе звуть „Кільчицький".

Друга річ: Автор дуже часто при подаванні якогось факту, особливо такого, що говорить в користь обєктивної історичної правди, а тимсамим в „нашу" користь в нотці дає пояснення: „Історичний факт". На мою думку в повісті (це ж не науковий твір) можна такі запевнення щодо історичности фактів випустити, або, коли вже їх подається, докладно зацитувати, де і з якого джерела черпається дану вістку.

У німецький текст, вплетений в оповідання вкралось кілька вражаючих похибок, прим.: „Hoch braver Bruderherz" зам. „braves"; „ein schöner Jung" зам. „Junge". „Ja, wir wissen schon, dass mit König Sobieski gehen 20.000 Kosaken aus Sitsch" повинно бути;

*) Дзвони, ч. 11. листопад 1932.

dass mit dem König Sobieski 20.000. Kosaken gehen“, згл.: „marschieren“ або „kommen“.

Незрозуміле є для мене також Postscriptum повісти: „Повість цю написано на основі місцевих традицій. Печатано її в дуже скрутних часах матеріяльної кризи — а складали її а б с о л ь в е н т и в и с о к и х ш к і л у Л ь в о в і, які не могли добути належного їхньому образуванню становища. Тимчасом на передній сторінці стоїть виразно написано, що книжка вийшла в печатні Наукового Товариства ім. Шевченка, де, як знаємо, є фахові складачі. Хіба було це підчас штрайку складачів; в такому разі мала б та замітка свою важність, якщо складали самі академіки з Кільчиць, тимбільше, що сейчас опісля говориться про те, хто займав в Кільчицях яку гідність, хто був парохом, префектом, директором школи.

Великою заслугою проф. Филипчака є: ствердження в монографії Юрка Кульчицького, одного з так зв. „ходачкової“ шляхти, що та шляхта мимо ворожих затій златинщити і спольонізувати її (гл. події в Бережниці шляхоцькій, калуського повіту), вона була, є й буде вірною своїй церкві і свойому Народові.

Годиться теж вамітити, що книжка присвячена в доказ глибокої пошани також шляхтичеві: „Великому Громадянинові нашому Митрополитові Галицькому Андреєві гр. Шептицькому.

о. Юліян Дзерович.

Др. Ярослав Пастернак. **Коротка археольогія західно-українських земель.** Львів 1932. Відбитка з Богословії, т. X. 3.

Перед нами невелика розміром, але вартісна праця, перша археольогія західно-українських земель з-під пера директора музею Наук. Товариства ім. Шевченка та доцента Богословської Академії у Львові Ярослава Пастернака. Автор дає нам огляд передісторичної та історичної археольогії на Західній Україні від палєоліту до княжої доби включно. Ляпідарним стилем — мабуть з огляду на видавничі трудноці в нинішні часи у виданні обширнішої праці-збирань, оцінює та вяже автор в один образ старих культур знахідки місцевого палєоліту, мезоліту та неоліту. В своїй праці використовує він вдатно печатані твори українських та неукраїнських дослідників, однак у львиній части це оригінальні досліди автора. Після енеоліту, бронзової та залізної доби дає нам автор дуже інтересні ніким ще відносно нашої території неопрацьовані відомості про римські часи та часи вандрівок народів. Княжа доба кінчить працю автора.

По прочитанні праці проф. Яр. Пастернака жалко стає читачеві, що наші обставини унеможливлюють таким фаховим дослідникам всеціло посвятитися науковій праці, а українській науці дістати обширну та вичерпуючу археольогію західно-українських земель. Симпатичною рисою археольогії Яр. Пастернака, це ясний принцип, що ляг в основу його праці, а саме консеквентне узгляднювання доісторичної та історичної археольогії Галичини, Буковини, Волині, Холмщини та українського Закарпаття як ці-

лости, а як виходить з праці, вже від старих часів одноцілої культурної території. Другою додатною чертою є використування найновіших здобутків на полі археольогічної науки та численні ілюстрації, які кожній археольогічній праці додають стовідсоткової вартости. Короткі, але ядерні начерки поодиноких доісторичних культур вяже автор з нині існуючими місцевостями, західно-української території, що в звязку зі старанно зладженим показчиком місцевостей робить з праці Я. Пастернака практичний підручник та археольогічний провідник для нефахових любителів та збирачів нашої старовини. З огляду на зростаюче у нас заінтересування нашою найстаршою культурою та організування провінціональних, обласних музеїв поява такої книжки тимбільше вартісна.

Праця Я. Пастернака появилася як передрук з Богословії органу Наук. Богословського Товариства у Львові, що гуртує наукових працівників Богословської Академії. Числячися з важким положенням всякої видавничо-наукової справи у нас, слід поважну частину заслуг в появі так вартісної книжки приписати Редакції Богословії, що побіч стисло богословських праць має зрозуміння для потреби видання праці, що з українськими богословськими науками стоїть лиш в посередній лучності. Праця Яр. Пастернака виповнює тимчасово, себто до появи обширної археольогії українських земель, поважну прогалину у нашій науковій літературі. *М. Чубатий.*

Pierre Klunnyj, docteur en droit. **Les sources du droit international positif.** Prague, 1931. Стор. III + 50, 8⁰.

Др. Петро Клунний, **Закраєвість дипльоматичних осіб.** (L'exterritorialité des personnes diplomatiques). Габілітаційна дисертація. Частина I. Прага. 1931. Стор. 43, 8⁰.

Нотуючи оці два видані нариси молодого, починаючого дослідника міжнародного права Петра Клунного, прив. доцента Українського Університету в Празі, можемо лише з приємністю привітати нового працівника в дуже бідній ділянці нашої науки. Міжнароднє право не притягає до себе належної уваги й заінтересування українського суспільства й зокрема українських учених. На Вел. Україні можна ще назвати двох-трьох справді визначних дослідників міжнар. права, як проф. П. Казанський, проф. О. Ладиженський і, особливо, заслужений історик міжнар. права (перебуваючий одначе не на Україні, а в Москві) дійсний член ВУАН В. Грабар; поза межами ж Вел. України до недавнього часу трохи чи не одиноким українським працівником ма полі міжнародньо-правничої науки був О. Айхельман, котрий однак чи не більше займався правом державним і адміністраційним та загальною теорією права, ніж правом міжнароднім[1]). Тому й звертаємо особливу увагу на нові наукові

[1]) Коли б схотіли ми сягнути в давнішу минувшину, то могли б вказати кількох великих визначних українських правників-„міжнародників“, нпр. в XVIII ст. — Гетьмана Пилипа Орлика (порів. відомості про його твори з обсягу

проби нашого молодого дослідника на полі міжнародньо-правничої науки.

Обидва зазначені вгорі нариси Д-ра Клунного торкаються питань, цікавих не тільки для фахівців-„міжнародників“, але також і для істориків та взагалі для ширшого кругу людей, які інтересуються наукою, особливо це треба сказати про другий його нарис — розвиток „закраєвости“ дипльоматичних осіб, — питання тісно сполучене з економічною й політичною історією. В обох нарисах автор користується історичною методою досліду й стоїть під досить виразним впливом *старої* школи „природного права“. Писати рецензію на перший з нарисів Д-ра Клунного — про джерела міжнароднього права мені досить тяжко; бо я стою якраз на протилежнім становищі в поглядах на джерела міжнар. права. Але в кожнім разі вважаю необхідним піднести велику працьовитість молодого автора, його добру обізнаність з західньо-европейською й російською літературою (шкода лише, що автор не використав один з найцікавіших і розмірно нових російських курсів міжнар. права — проф. Горяінова) й добре загальне підготування до наукової праці в ділянці міжнар. права.

Другий нарис — „Закраєвість дипльоматичних осіб“ так само свідчить про велику старанність і працьовитість автора, добре знання наукової літератури, яка відноситься до цієї теми і достатно високе загально-наукове підготування автора. Проф. Айхельман признав цей нарис „*серіозним вкладом в науку*“, підносячи рівночасно, що він написаний „на тему все ще дуже тяжку в науці й все ще мало вирішену“. Др. Клунний видав поки що лише першу частину своєї праці про „закраєвість“, в котрій він освітлює „еволюцію закраєвости“ від найдавніших часів, зупиняючись трохи ширше на римськім „посланецькім“ праві й розвитку цього права в середніх віках і в новім часі, й особливо розвиток поглядів на правне становище дипльоматичних осіб в чужих державах і зокрема їх „закраєвість“ в літературі, від старо-грецьких і старо-римських письменників зачинаючи і на новіших кінчаючи. — Огляд цей безперечно цікавий, але надто короткий і конспективний. Автор поминув деякі дуже важні моменти в розвитку „закраєвости“ й ні словом не згадав про деякі інші інституції міжнар. права, з якими тісно звязана була „закраєвість“ у середніх, а почасти й нових віках; думаємо, що говорячи про „закраєвість“ дипльоматичних осіб, не можна було обходити мовчанкою питання про закраєвість взагалі всіх чужинців у середньовіччі й почасти на початку нових часів, про „екстериторіяльні“ дільниці чужинців — ці ніби — „держави в державах“ і т. п.; (порів. нашу працю „Капитуляціи

міжнародн. права, подані І. Борщаком), в серед. XIX р. — Дм. Каченовського, проф. Харк. Університету і т. д. Можна згадати ще наступників Каченовського — Л. Стоянова й бар. М. Таубе, котрі — так само, як Каченовський та Грабар займалися головно історією міжнар. права (з творів Таубе особливо цікава його велика двохтомова праця „Історія зародження сучасного міжнар. права (Середні віки)“, написана з дещо фільокатолицьким забарвленням).

въ Оттоманской имперіи"), бо без узгляднення всіх тих питань неможливе й правильне та всебічне зясування „позакраєвости" диплььом. осіб. Сторінки, присвячені в книжці Клунного питанню про становище чужинців у давніх часах, виглядають, на наш погляд, подекуди анахронізмом: автор написав їх під очевидним впливом Льорана, але ж Льорановими працями з історії міжнар. права ледви чи можна нині користуватися; занадто вже вони перестаріли.

Не зупиняючись на деяких інших недостачах праць Д-ра Клунного, вважаємо можливим признати, що хоч обидва рецензовані нариси не вільні від деяких прогалин і прогріхів, вони всетаки мають певну вартість, а головне—свідчать, що в дальшому з автора правдоподібно зможе виробитися корисний працівник на полі української міжнародньо-правничої науки.

В. Заїкин.

Надіслані книжки і журнали.

а) Книжки:

Борщак І. — Р. Мартель: **Іван Мазепа.** Життя й пориви Великого Гетьмана. „Черв. Калина", Львів 1933 8⁰ X+180 ст.

І. Борщак: **Мазепа — Людина й історичний діяч.** *М. Андрусяк:* **Звязки Мазепи з Ст. Лещинським і Карлом XII.** Зап. Наук. Т-ва ім. Т. Ш., т. CLII, в І Львів 1933 61с., 8⁰.

І. Борщак: **Шевченко у Франції.** Нарис із історії франц.-укр. взаємин. Праці Ком. Шевченкознавства Н. Т. Ш., вип. II. 66 ст. 8⁰.

Др. В. Бриґідер: **Мікроскопійна будова слинових залоз у Polycera.** *Др. Н. Мазепа:* **Хромогенізм у Васт. Coli.** *Мґр. Г. Коренець:* **Бінарний уклад сечовини — р. толюідина.** Збірн. мат.-прир.-лік. сек. НТШ., т. XXX, в. І, 38 ст. 8⁰.

В століття смерти Й. В. Ґете. Наук. Т. ім. Т. Ш. у Львові. Львів 1932 75 ст. 8⁰.

Sitzungsberichte der mathem.-naturwissenschft.-ärtzlichen Sektion Heft XVII Juni—Dezemb. 1932. Ukr. Sevcenko-Gesell. der Wissenschft. Lemberg 1933, 10 ст. 8⁰.

о. Теодозій Галущинський, Ч. С. В. В.: **Недільний Дзвін.** Розважання і Науки на євангелія недільні цілого року, Львів 1932, 16⁰, 258. Бібл. Укр. Кат. Орг. ч. 20.

Звідомлення з праці Краєвого Господ. тов. „Сільський Господар" за 1932 рік. Львів 1932, 16⁰ ст. 38.

Г. Костельник: **Ґенеза мужеського й жіночого полу,** відбитка з „Ниви". Львів 1932 8⁰ стр.

Hans Koch, privatdoc. der Universitet Wien. **Auf Athos, dem Heiligen Berge.** Posen 1933. Verlag des Evang. Pressverbandes für Österreich. Sonderdruck aus dem Posener Evang. Kirchenblatt 1932. Folge 8—12.

Василь Кучабський: **Україна і Польща.** Отверта відповідь польському консерватистові. Львів 1933 накл. Кооп. „Мета" 16⁰. 236+XVI ст.

Антін Кругельський: **Тилявська схизма** на Лемківщині. Її історія й теперішний стан. Львів 1933. 16⁰ 76 ст. Бібл. Укр. Кат. Орг., ч. 21.

В. Маковський: **Вістун з того світу** й інші оповідання. Накл. „Мети". Львів, мала 8⁰, ст. 167 (рец. гл. „Дзвони" ч. 3, 1933).

(Продовження на окладинці)

Видає Видавн. Кооп. „МЕТА". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ.

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС", ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.